

AC

SALVADOR
ESPRIU
narracions

pròleg de
Francesc
Vallverdū

ANTOLOGIA CATALANA
dirigida per Josep Molas

La història de Catalunya sempre ha estat una història de lluita i de resistència. El nostre país ha estat sempre un país lliure i independent. El nostre país ha estat sempre un país de cultura i de civilització. El nostre país ha estat sempre un país de pau i de harmonia. El nostre país ha estat sempre un país de progrés i de desenvolupament. El nostre país ha estat sempre un país de justícia i de equitat. El nostre país ha estat sempre un país de respecte i de tolerància. El nostre país ha estat sempre un país de confiança i de cooperació. El nostre país ha estat sempre un país de fe i d'esperança. El nostre país ha estat sempre un país de amor i de caritat. El nostre país ha estat sempre un país de vida i de esperança.



ANTOLOGIA CATALANA

dirigida per Joaquim Molas

Antologia de la cultura catalana de tots els temps, que, dirigida al lector no especialitzat, ofereix alhora als estudiosos, textos rigorosos i manejables. Hi són inclosos, a més dels textos literaris importants, textos dels historiadors i economistes, dels polítics i pensadors més significatius dels Països Catalans. El conjunt dels volums d'aquesta antologia ha de constituir una vasta síntesi textual i crítica de la cultura catalana.

SALVADOR ESPRIU

Narracions

Pròleg de Francesc Vallverdú

Salvador Espriu és un dels autors més importants de la literatura catalana contemporània. La seva obra narrativa, que inclou novel·les i contes, reflecteix una profunda preocupació per la condició humana i social. Aquesta obra està dividida en dos volums: el primer, que conté les novel·les "El jardí dels fentors" i "El jardí dels fentors", i el segon, que conté els contes "El jardí dels fentors" i "El jardí dels fentors".

El jardí dels fentors és una novel·la que tracta de la vida d'un grup de persones que viuen en un jardí. El jardí és un espai on es desenvolupa una vida comunitària i on es fan decisions importants. La novel·la està dividida en dos parts: la primera part és una introducció i la segona part és el desenvolupament de la trama.

edicions 62, barcelona



Dedicatòries:

«Letizia», a Maria de la Pau Lossius. «Mariàngela l'herbolària», a Lola Solà, a «La Creueta». «Tres sorores», a Josep Cruset, "en record d'un banc i d'altres coses".

Primera edició: febrer de 1965, Edicions 62 s|a.,
Barcelona

Segona edició: setembre de 1966, íd.

© Salvador Espriu, Barcelona 1965

Imprès a Romargraf, carretera de Sants 387, Barcelona

Dip. legal 4.618-1965

Salvador Espriu nasqué el 10 de juliol de 1913 a Santa Coloma de Farners (la Selva), on el seu pare, Francesc Espriu, exercia de notari. Des de l'edat de dos anys viu habitualment a Barcelona, residència que ha alternat, sobretot durant la infantesa, amb llargues estades a Arenys de Mar (el Maresme), d'on és oriünda la seva família. El doble caràcter intel·lectual i popular que tindrà l'obra espriuana es polaritza precisament en aquestes dues ciutats: d'una banda, les tertúlies del notari dins l'ambient il·lustrat i cosmopolita de la capital —que Espriu anomena Lavínia—; de l'altra, el marc mariner i tradicional d'Arenys, que aviat pren el nom de Sinera en els seus llibres.

Estudià a la Universitat Autònoma les carreres de Dret i d'Història Antiga. En aquell clima d'eufòria col·lectiva, Espriu es féu amic de Rosselló-Pòrcel, conegué com a professors Bosch-Gimpera, Lluís Pericot i Ferran Soldevila, tractà personalment Carles Riba. A quinze anys, abans d'ingressar a la Universitat, havia escrit un recull de proses bíbliques d'escàs valor literari, en la línia de les de Gabriel Miró. Després donava a conèixer, ja en català, la novel·la *El Dr. Rip*. De 1932 a 1937 publica *Laia*, *Miratge a Citerea* i tres llibres de narracions. Quan esclatà la guerra preparava la llicenciatura en Llengües Clàssiques i estava a punt d'iniciar estudis d'egiptologia. Fou mobilitzat i ingressà a l'Auditoria de Guerra, on serví fins al 39.

Tot just acabada la guerra, Espriu començà a escriure una peça teatral, *Antígona*, l'origen de la qual es trobava en l'experiència de la lluita fratricida. Entretant començà a escriure poesia, però fins l'any 46 no publi-

caria el primer llibre de versos: *Cementiri de Sinera*, en què Espriu recorda de forma impressionant els seus morts, els nostres. A partir d'aleshores, i gràcies a la represa de les edicions en català, Espriu coneix un període de gran activitat en la publicació d'obres noves i en la reedició de les antigues. *Primera història d'Esther* i *La pell de brau* marcaran els punts culminants de la seva popularitat en aquest període en què el teatre i, sobretot, la poesia han ocupat un primer pla en la producció espriuana.

De caràcter més aviat retret, Espriu s'autodefineix dient que detesta "els premis literaris, l'avarícia i la brutícia, els homenatges, el vent, el desordre i el soroll, sortir de nit, menjar fora de casa, això que en diuen «vida de relació», els concerts, les confidències dels amics, aconsellar, les obscenes expansions de la vanitat". L'escriptor de Sinera, que no s'ha casat perquè "no ha tingut temps ni l'optimista coratge o l'abnegada desesperació de fer-ho", treballa en l'actualitat en una empresa d'assegurances mèdiques dirigida pel seu germà, el doctor Josep Espriu.

Espriu i la realitat

Des del primer moment, l'obra de Salvador Espriu s'ha inserit d'una manera plena en el context històric que l'ha vista néixer, i la seva evolució és potser una de les més significatives de la literatura catalana moderna. Quan el narrador es dona a conèixer, ho fa en una societat més o menys "normal" segons els patrons d'Occident, on la burgesia i d'altres capes creien haver atès un equilibri durador. Espriu s'adonà que aquest equilibri era inestable, que els ideals dels anys trenta, al nostre país, eren mancats de base ferma perquè existien unes supraestructures que els contradieien. I l'escriptor reaccionà denunciant aquest estat de coses, sobretot per mitjà de la sàtira, fent una dura crítica de la situació. Tanmateix, home del seu temps;

Espriu no es comprometé decisivament en aquesta denúncia i, no podent refugiar-se en actituds a les quals no se sentia inclinat, es deixà emportar per l'exercici literari, el vell recurs per a defugir la realitat quan ens fa nosa.

Els anys 36-39 i següents, però, havien de deixar una empremta profunda en el nostre autor, que en esclatar la guerra només tenia 23 anys: l'esteticisme, que era el perill més gran de la seva primera època, s'allunyà del seu horitzó i nasqueren en Espriu unes conviccions més pregones, més humanitzades, les quals de llavors ençà impregnen tota la seva obra. *Cementiri de Sinera*, que inaugura el cicle poètic, és la primera pedra d'aquesta etapa de maduresa, resolta en una perfecció formal d'estilista i amarada d'alts valors humans. Ara la realitat que volta el poeta li és motiu autèntic de preocupació. A *Les cançons d'Ariadna*, sota l'humor o el sarcasme, endevinarem immediatament una humanitat adolorida que lluita contra la desesperança. Car, malgrat l'angoixa, malgrat l'essencial escèpticisme d'Espriu, l'esperança "humil" en una societat menys injusta, en unes relacions més humanes i lliures, apareix en un moment o altre dels seus escrits. Així, l'esperança serà un dels motius de *Primera història d'Esther*, una obra de teatre cabdal, i més endavant esdevindrà la medulla de *La pell de brau*.

L'obra

L'activitat literària d'Espriu ha estat ben diversa i, a part la seva obra com a narrador, ha escrit poesia, teatre i assaigs breus. En poesia acabem de referir-nos als tres llibres fonamentals; només per l'obra poètica —publicada en un volum l'any 1963, amb la inclusió d'un nou recull, el *Llibre de Sinera*—, tota amarada d'un profund humanisme, Espriu ja se situa en un dels primers llocs dins la literatura europea moderna. D'altra banda, per al lector català la poesia espriuana

té l'interès, no gens secundari, d'enfrontar-lo a les realitats més directes del nostre món cultural. Com a autor teatral, ha publicat dues peces: *Primera història d'Esther* i *Antígona*, apareguda després d'aquella, bé que fou escrita molt abans. *Antígona* nasqué en uns moments en què la buidor i la mort senyorejaven el nostre panorama, i el sol fet d'escriure ja significava una lluita. *Primera història d'Esther* obrí una nova època i fou acollida amb entusiasme per les joves promocions universitàries, que veien en Espriu un ideal de continuïtat i, alhora, de rebel·lia conseqüent. Com a assagista, el nostre autor ha publicat diversos articles i pròlegs, els quals han estat aplegats al recull *Evocació de Rosselló-Pòrcel i altres notes* (1957). Aquests treballs són particularment interessants per a l'estudi de l'obra del poeta Bartomeu Rosselló-Pòrcel, amb el qual Espriu mantingué una ferma amistat.

La narrativa

Una de les característiques de les primeres narracions de Salvador Espriu és que la seva prosa té certes concomitàncies amb la dels narradors castellans de començament de segle: així ens ho assenyalen, per exemple, la tendència a un grotesc tètric i salvatge, com Valle-Inclán, una bona dosi de lirisme estetitzant a la manera de Gabriel Miró. Tanmateix, són Ruyra i Víctor Català els autors que marcaran més decisivament l'obra del jove Espriu, el qual aconsegueix de fer-se, sobretot a partir d'*Aspectes*, amb un estil més personal i genuí. Abans que *Aspectes*, però, havia publicat *Laia*, una novel·la força important, duta a un ritme sorprenent i que conté en germen moltes de les històries represes posteriorment en els contes. *Laia* transcorre ja a Sinera, aquesta "petita pàtria" que serà tota una troballa per a l'elaboració posterior de l'obra espriuana. A *Ariadna al laberint grotesc* la represa de personatges de Sinera o Lavínia s'accentua, i Espriu es mostra més segur en

revelar-se capaç de fondre en un tot harmònic l'element grotesc i l'element líric —ja netament fets seus— que des del primer moment caracteritzen el seu estil. A *Letizia*, en canvi, recull de narracions i de poemes en prosa no localitzats a Sinera, concedeix més d'èmfasi als elements lírics i estrictament formals. Amb posterioritat al 39, Espriu només ha escrit tres narracions, molt dramàtiques i, alhora, d'una perfecció formal extraordinària.

La nostra selecció

Presentem al lector unes narracions tretes d'*Ariadna al laberint grotesc*, la història de *Letizia* i dos dels tres contes de postguerra. Podem classificar aquestes narracions en tres grans grups, no sempre distintament separats: contes purament literaris, sàtires i elegies. Al primer grup cal incloure en primer lloc "Letizia", la narració més llarga. Aquí la caricatura, prodigada en altres contes, deixa pas a la introspecció, i l'element poètic s'accentua. Subtitulant burlescament aquesta obra: "conte de Poe sense Poe ni por", el mateix Espriu ens n'indica l'antecedent literari: en efecte, "Letizia" reprèn, en forma molt personal, el clima d'alguna de les *Històries extraordinàries* del nord-americà (per exemple, "Ligeia"). També entra en aquest primer grup "Conversió i mort d'en Quim Federal", una graciosa història encara amb ressons valleinclanescos.

Entre les sàtires destacarem "El meu amic Salom" i "Teoria de Crisant", contes filosòfics, amb transcendència política el primer —en el qual és estrenat el nom de Lavínia—, i el segon amb atacs al fariseisme d'una societat que trontolla. Citem també "En Panets passeja el cap", "Tòpic", on trobem una important narració de crítica social, i "El país moribund", una sàtira despietada, colpidora perquè ens afecta de ple, però d'una essencial moralitat.

Finalment, dins les narracions elegíiques, cal remar-

car com a representant pura del cicle de Sinera, la bella i emotiva història de "Tereseta-que-baixava-les-escales": Espriu, basant-se en una tècnica depurada, reïx a donar-nos una visió "del carrer estant" d'una gran dama pobletana i en fa un quadre exacte. També entren en aquest grup "Mariàngela l'herbolària" i "Tres sorores". El primer conte és una deliciosa història plena de tendresa per les petites coses perdudes. En l'altre —sens dubte, un dels punts culminants de la prosa espriuana— assistim a la decadència d'una família burgesa, símbol de tota una època. L'encert del contista consisteix a donar relleu al drama d'aquestes criatures insignificants i anacròniques: llur supervivència.

De mica en mica Espriu ha anat esbossant un retaule de figures, represes ara i adés al llarg de la seva obra, les quals formaran el quadre, cada vegada més complet, d'un món repartit entre Sinera i Lavínia, l'univers espriuà. I serà a través d'aquest univers que el contista —i més tard el poeta i el dramaturg— sabrà donar-nos la seva visió de la societat en què viu.

FRANCESC VALLVERDÚ

Bibliografia essencial:

- Josep PLA: «Salvador Espriu», dins *Homenots* (5.^a sèrie). Ed. Selecta, Barcelona, 1960, pàgs. 9-49.
- Joan FUSTER: «Introducció a la poesia de Salvador Espriu», dins *Salvador Espriu. Obra poètica*. Albertí Editor, Barcelona, 1963, pàgs. XIII-LXXII.

TERESETA-QUE-BAIXAVA-LES-ESCALES

I

"No s'hi val, no s'hi val encara, tu clisses. Has d'aclucar els ulls i t'has de posar d'esquena a nosaltres, mirant cap a Santa Maria. Però cal fixar primerament la volta, que serà pel carrer dels Corders, pel carrer de la Bomba, Rera-la-fleca, el carrer de l'Església i la placeta. No, pel rial no, perquè ens ensorrariem, i la volta ja és prou llarga. Si ho carreguem, no ens aconseguirem mai, i d'altra banda és massa cansat. La rectoria, paret de cuit, us hi avenuï? Ara, que no hem de fer patotes. La Teresa para, au, correm. No s'hi val, que ella filustra. Teresa, filla, ja t'ho he dit, t'has de posar d'esquena a nosaltres, mirant cap a Santa Maria. Si ho fas, no necessito que acluquis els ulls, però no t'has de bellugar gens, fins que cridem. Vejam, que no m'heu entès? Pel carrer de la Torre sí, tornem-hi. Pel rial no, que la sorra entrebanca. Demanes que comptem de nou? Hem comptat abans, Teresa. No t'hi conformes? Com perdem el temps! Es farà fosc, amorraran lès barques, i no haurem començat a jugar. Que la «Panxita» us torna de Jamaica? Qualsevol diria! El pare va anar més lluny, a Rússia i tot. Va venir amb un abric de pells i quedava tan pelut, que semblava un ós. Quan va entrar a donar les gràcies d'arribada, fra Josep d'Alpens, que era a la trona, el va saludar, de per riure, com si fos el dimoni, el pare ho conta sempre. Au, juguem o no juguem? Sembla que la vostra sigui l'única fragata que hi hagi al món. Ai, filla, que ets tossuda! Comptem, i a qui toqui, que no protesti.

Macarró, macarró, xambà, xibirí, xibirí, mancà. Tu, altra vegada, Tereseta, fort. Escampem-nos. Ranqueges, Bareu? Espereu-vos, nois, que el Bareu ranqueja. Se li fan condicions o vigila el marro? Bé, que ajudi a vigilar-lo. No et queixis, Tereseta, que no pares sola. Au, a la fi. Ei, d'esquena! Si el Bareu, coix o no, fa de porter, ens serà quasi impossible d'atansar-nos a la rectoria. Qui xiscla «fet»? No, Teresa, no, nosaltres no ens havíem encara amagat. No baixis les escales, Tereseta, et dic que no les baixis, un poca-solta s'ha escridassat abans d'hora. Excuses, enredaire jo, que em veig atrapada? Quines poques ganes de jugar que tens! I et fa ràbia de parar, ve-t'ho aquí. No baixis les escales, que no em sents?, no les baixis. Està bé, renyides! Sí, ja em pots córrer al darrera, plego."

II

"No les havies vistes? Noi, d'on surts, si varen tornar ahir! Aquesta vegada ha estat un senyor viatge de tres mesos, per la Bàltica i després, per terra, és clar, per Alemanya, Suïssa, Milà, Venècia i Florència. Varen deixar la «Panxita» a Dantzic. És estrany, no havien d'anar a Itàlia, perquè el viatge era solament per mar, un viatge comercial. Devien persuadir el capità de convertir-lo en un passeig de plaer, en una volta romàntica. El pare els concedeix tot el que li demanen. Avui estan radiants, contenen i no acaben. Han dut muntanyes d'objectes magnífics: cristalleries de Trieste, porcellanes procedents de Capodimonte, marbres, sedes, medalles. A Fiésole es varen trobar amb Vicenç de Pastor, o ell es va fer trobadís, perquè estima Teresa. Sospito que no ha tornat massa triomfador, està capcot i es nega a la confiança. Sí, són unes noies molt boniques, i Teresa ho és més que Júlia, que no? No m'hi avinc, Teresa és més bonica. Sobretot d'ençà del retorn, li endevino una lluïssor als ulls, una llum recollida i llunyana, una alegria amagada i manifesta

ahora. Júlia és més fina, però també és més esborradissa i està delicada. La mare morí tísica, i això va ser un cop per al capità. Aquest i el disgust del fill, malaguanyat noi. Crec que ara és a la Trinitat, enmig de negres i de purrialla blanca. Es va casar amb una criolla, potser fins i tot una mestissa, tenen una criatura escarransida, una nena geperuda, i em penso que la passen magra. Ja s'atansen. Mira com baixen les escales de l'església, ni freguen els graons. Teresa és esplèndida, tu queda't amb Júlia. Ja te'n pots riure, ja, però semblen unes duquesses, i aquesta tarda, al ball de l'enramada, seran les reines."

III

"No saludis Teresa, no la saludis, no veu ningú. Com ha canviat, ella que era tan alegre! És que són molts cops, l'un rera l'altre. Júlia es va morir, després d'una lenta agonia i d'haver lluitat mesos llargs, amb coratge, contra la mort. El dia mateix que es morí, la «Panxita» va encallar a les boques del Roine. No, no va ser una pèrdua econòmica considerable, perquè en Vallalta és ric, però estimava tant la seva fragata! D'ençà del naufragi, no s'ha embarcat més, ha avorrit el navegar. Es passa els dies a la «Pietat», la seva horta, enmig d'arbres i de llibres, contemplant la mar de lluny. Aquest home, tan fort abans, ara és un vell vacil·lant, decrepit. Ja no conta les seves aventures marines, perd la memòria. Quin home que va ser! Diuen que arribà a assistir, de brivall, a l'expedició d'en Barceló contra Alger, la passada centúria, encara que els comptes potser no surten, i ha estat després pertot arreu, a Ilo-Ilo, a Mèxic, a les Nicobar, a Terranova, a Odessa, però ara el capità ja no desitja sinó morir en la calma de les seves arbredes, i la filla té cura d'ell. Sí, Teresa és una dona potser de quaranta anys, potser de més, i Vicenç de Pastor encara espera una paraula dels seus llavis, però

Teresa no estima ningú. No la saludis, és inútil, no et veurà, baixa d'esma les escales."

IV

"Fixa't com baixava les escales, que senyora! Pas de dama, lent, compassat i lleuger alhora, d'un ritme igual i segur, d'una escola i d'un estil que s'han perdut. Sí, la Teresa és molt vella, ja ho saps, té els meus anys. Que si ho puc recordar? Vàrem jugar tantes vegades juntes, en aquesta placeta, a cuit, a marro-titiu, al soldat plantat, a saltar i parar. I ara això és ben lluny. Aleshores el poble se'ns apareixia com si fos més gran, immens, d'un color més ric, amb un altre caràcter. Les nostres corregudes sempre descobrien un nou racó amagat. Cada tarda esperàvem al sorral l'amorrada de les barques i, de tant en tant, el retorn d'algun veler de les remotes mars d'Amèrica o de la Xina. El meu pare també va ser pilot i anà fins a Rússia, a través d'aigües gelades, vorejant niells de glaç. Arribava després vestit amb pells, igual que un ós, i a l'església escandalitzava amb el seu luxe. Tot va passar. Algun dia, al capvespre, ens enfonsàvem pels canyars dels rials, amb l'esgarrifança d'una aventura prohibida. Avançàvem quasi a les palpentes, i ens voltava com el pressentiment d'un miracle. Hi havia potser una teranyina de boira al Remei i una gropada de bruixes al fons, damunt la Muntala. I contàvem, en tornar, a les nostres àvies l'incident d'una topada amb algun fantasma. Tot passà. Vàrem anar creixent, i jo em vaig casar. La Teresa i la seva germana Júlia, morta, tísica, de fa molts anys, varen viatjar amb el capità Vallalta, en la «Panxita». Més tard la fragata va naufragar, i al cap de poc, la Júlia i el vell es varen morir. I ara, ja ho veus, la Teresa passa pel meu costat sense mirar-me, amb la neboda geperuda al darrera, com una ombra de gos, passa fregant-me i ni em mira, i la meva família ve d'una estirp almenys tan clara com la d'ella, i jo li he de

donar tractament, com una menestrala. Tot canvià. La Teresa és una vella trista, no sap riure. I el poble em sembla, i a ella de segur que també, tan petit, tan buit i rònec! I en altre temps la nostra fantasia l'imaginava com dintre un núvol, sense límits. Carrer de la Bomba, Rera-la-fleca, carrer de la Torre. La Teresa baixava rabent els graons de l'església, i fixa't ara com els baixa. Això sí, tan senyora, amb pas de dama."

V

"Tu diràs, la caixa de la «Fragata» vols que no sigui de fusta bona? Fuig, la neboda és ganyona, anem, però no escatimaria un cèntim en un detall de tant supòsit. Al cap i a la fi duien la mateixa sang, i no s'exposarà a les estisores de les llengües. Mira, de criada, o pitjor, a senyora i majora: els camins de la vida. El senyor Vicenç de Pastor, que encorbat! Sembla un axioma. Desenganya't, és tan vell i es queda tan sol, i diuen que sempre la va estimar, vés a saber. Sí, una gentada, aquest espectacle no es veu sovint, cada dia no moren «Fragates». Uf, molt rica, calcula-li per un cap baix dues-centes mil unces i et quedes potser curta. La picossada, sencera per a la gepes. Ai, no, filla, no, no em fa peça. Déu m'ha fet ben dreta i igual, i amb salut. Ho prefereixo. Per a deixar-ho! Fixa't com la ronden, ahir l'allunyaven quasi a fuetades, i avui fixa't com la llepen. Totes hi són: la botirona Bòtil, la Coixa Fita, la Caterina, la Narcisa Mus. Les tres últimes varen amortallar la vella, perquè la Paulina, la neboda, no en va ser capaç, i ara passen el platet, les males pues. Saps el que em va contar la Narcisa? Ve't aquí que, mentre buscaven la mantellina de la morta, varen trobar uns rulls rossos i el retrat d'un home dintre una capseta, el retrat d'un jove alt i fort. I, espera, tenia un nom a sota, un nom estrany, com de gavatx. I ningú no va sospitar mai res, com que viatjà tant! I ella, tan dura, tan orgullosa. No saludava la padrina, la meva padrina,

Déu l'hagi perdonada, perquè era pobra, i això que havien jugat juntes, de petites. I ja ho veus: un, d'amagatotis. Anem, però, és un suposar, el cas és que potser no va fer mai res de mal. Quietud, ja la baixen. Ha de pesar, i aquestes escales són estretes, que no rellisquin. La fusta és cara, no en pots dubtar, és cara, ja t'ho deia. Els del baiard suen, fan angúnia, mira com suen. Vejam si l'esberlaran daltabaix de les escales."

EL MEU AMIC SALOM

"Sí", va dir el meu amic Salom, de Konilòsia (una observació aclaridora per al bon francès: aquella exòtica terra cau entre Rarotonga i la mar del Somni). "Sí, ara sóc feliç, però m'ha costat." I ens explicà la història de les seves lluites. "Vaig néixer", contava, "fa quaranta-cinc anys en una gran ciutat de Konilòsia. Vosaltres, que sou d'un país normal, entendreu amb dificultat el que passa en aquella remota contrada. Els konilosians, gent d'una història gloriosa, altrament com les històries glorioses de tothom, varen rodolar i encara rodolen per un pendent d'una decadència inacabable. Són desconfiats, gasius i pobres. Tracten el patrimoni col·lectiu, tant l'espiritual com el material, amb la més grossa de les indiferències. Ara es creuen un poble en absolut inferior, ara adopten una actitud d'una suficiència ridícula. Els konilosians no llegeixen mai res, no saben res, no els interessa res, però que Déu et guardi de topar un konilosia erudit, que també n'hi ha, perquè veuries com barreja Goethe amb l'antologia del disbarat. Són envejosos i mesquins, elogien el poderós i el mediocre, no toleren el talent ni la independència de caràcter, i qualsevol estranger esnob descobreix de tant en tant algun valor konilosia oblidat i secular."

En arribar aquí, Salom va fer una petita pausa, però reprenia de seguida la narració:

"Com us deia, jo vaig néixer a Lavínia, una gran ciutat i el focus nacionalista dels lavinians, els quals constitueixen un grup a part dintre Konilòsia. Tenen una llengua diferent i tots els defectes konilosians, tanmateix augmentats. Els lavinians es dediquen al comerç, a una primària i grofolluda explotació fabril i a l'exercici de l'advocacia, que engreixa i ensagina la nostra abundosa fauna eixerida i llesta. Els lavinians són els rics de Konilòsia." "No divaguis tant", el vaig advertir. "És veritat, perdona", va reconèixer Salom.

“Miraré de cenyir-me al fil narratiu, que em duu altra vegada a Lavínia, on vaig passar la infantesa i la joventut. Era estudiós, em voltava sempre de llibres. La gent em començava a mirar de reüll, però em lloava amb la boca petita, que és el gran estil de Lavínia, tot el que podia.

—I què serà, el bon minyó?

—Advocat, com el pare.

I em vaig graduar d'advocat.

—Ara a exercir —va dir el meu pare.

Però les lectures m'havien capgirat el cervell.

—No, papà —li vaig respondre—. No m'agrada el dret, penso volar més alt.

—Que potser faràs de comerciant? —preguntà amb un bri d'esperança el meu progenitor.

—No, vull reformar Lavínia, Konilòsia i totes aquestes coses.

—T'ensorraràs, gandul —va dir el meu pare.

Jo vaig somriure amb suficiència. I em vaig ensorrar.”

Salom va callar un moment i després prosseguia:

“Sí, em vaig ensorrar, jo, el redemptor. Durant deu, quinze, vint anys, vaig remar a contracorrent. Sabeu el que és això, sabeu com esgota la lluita de cada dia contra la mesquinesa, la hipocresia i la ignorància de Lavínia?

—Tu i tu i vosaltres, etc., sou això i això altre, etc. —acusava jo amb estil sever.

—Qui et creus que ets, perquè ens ho diguis? —deien al principi—. Antipatriota!

—M'agrada la indignació, a la fi us corregireu —deia jo, molt content—. Però això no esborra els vostres defectes.

—Ta mare! —varen dir més tard. I es varen posar a xiular i a fer mofa de mi.

—Ai, modifiqueu-vos, us condemnareu davant la història, morireu com a poble, si us entesteu a seguir així —predicava jo, ja una mica descoratjat—. Corregiu-vos, eduqueu-vos, no em sentiu? Que potser ja sou

morts? —cridava a la fi, al llindar de la follia. Silenci, fallida. Silenci i fallida. M'havia ensorrat."

Salom medità i reprenia al cap d'un moment la seva història:

"Ara sóc feliç. Que com vaig reaccionar? És molt fàcil. Un dia vaig caure en ple carrer, esdernegat, espellifat, mort de fam. Crisant passava casualment, em recollí i vàrem parlar.

—Estàs equivocac —em va dir—. No aconseguiràs res dels pobles i dels homes, i no els milloraràs gens ni mica, si retreus així els defectes dels uns i dels altres, que tots coneixen prou bé. En canvi, no acaben mai de saber les qualitats que tenen. Si els mostraves aquestes, et quedarien agraïts.

Crisant em manifestà a poc a poc i amb circumspecció la seva teoria, la qual vaig seguir al peu de la lletra. I he triomfat, ja ho veieu. No coneixeu a fons la teoria de Crisant? És tan genial com senzilla." "Espera", va tallar l'impacient Tomeu. "Digues abans què vas fer, en desar-te de redemptor." "Qui, jo? Mira, d'advocat", va riure el nostre feliç amic Salom. I passà a exposar-nos la teoria de Crisant.

TEORIA DE CRISANT

Crisant Baptista Mestres, un home eloqüent, llicenciat en Medicina i afeccionat a les belles lletres i a la divagació filosòfica, que diuen que són uns passatemps que entretenen tant, no havia mai tingut necessitat de treballar per a guanyar-se la vida, quan de sobte va perdre del tot el seu ric patrimoni. "Crisant, estimat, no hi ha gaire pa, a casa", li recordava l'amorosa muller. "Deixa'm orientar, Laudelina", manava Crisant. "Ja està", afirmà a la fi. "Anirem amunt, t'ho asseguro." "Mira que ens escasseja el pa", començava de nou Laudelina. "Pensa amb puresa, saps? La meva teoria", asseverà Crisant, tot satisfet. "Bé, però què farem per a tenir pa?", insistí l'esposa. "Res més que pensar amb puresa", tallà Crisant. "Un infalible sistema per a prosperar, filla. Ah, quin cervell, el meu, quin home que sóc, un dels millors! Veuràs quins resultats d'aquí a poc!", va prometre Crisant, molt optimista. "Pensar amb puresa: mètode per a conservar el cos ben saludable, per a combatre tota malura i allargar la vida. Consultori: Dr. Crisant B. Mestres. Galatea, 15", va fer escampar per tot el país. "Penseu amb puresa. Que sou intel·ligent, jove amic!", va dir al primer client. "Penseu amb puresa i us posareu bo." "Què t'ha dit, què t'ha receptat?", preguntà la gent al primer tastador del nou sistema. "No ha parlat de receptes, però m'ha dit en canvi unes coses ben profitoses." "Ja està, és un psiquiatre", endevinà la gent. "O potser un psicoanalista", dubtà. I va córrer, per esbrinar-ho, al carrer de Galatea, número quinze. "Passeu, senyors, passeu", oferia Crisant. "Us endreçaré tots molt aviat. Quina noble testa que teniu, vós, penseu amb puresa", va dir a un. "Vós sou ric i, a més, ho sabeu ser, us ho conec. Mereixeu la fortuna, i qui atemptés contra la vostra comètria un tort monstruós, penseu amb puresa", aconsellà a un altre. "Que sou bella! No, no: bella, amb be alta, i al·trament no sóc de Valls, penseu amb puresa", s'exta-

sià davant una tercera. "Quin home més simpàtic, i m'ha restablert del tot, és un taumaturg", exclamaven els afavorits. "Oh, Mestre Mestres!", declinaven. "Sou els millors", els atorgà Crisant. "Què, ara hi ha pa, a casa?", preguntà a la muller. "No ens l'acabarem pas, estimat", li va respondre amb estusiasme Laudelina. "Tu sí que de debò ets el millor." "Pensa amb pureza", li recordà Crisant. "Prou que ho faig", va assentir Laudelina, molt feliç. I els malalts emplenaven tot-hora a vessar el consultori de Galatea, quinze, i tots s'afanyaven a pensar amb molta pureza i eren sostinguts per la petita convicció de ser els millors. "Sóc el millor, oi, doctor?", preguntà el vell Tobias Comes, podrit de béns terrenals. "Sóc el millor, oi que sí, Crisant?", va inquirir el comte Trinitat Castellfollit, en aquelles altures la primera bossa del país. "Sou el millor", va confirmar separadament Crisant a Tobias i al comte. "Sols us cal ara pensar amb pureza." "Hurra!", varen exultar aquells dos íntegres cavallers i la legió que els seguia. "Visca Crisant Psicopàtic!" I tots gaudien en privat d'aquella dolça nova, l'evangeli de Crisant. "Sóc el millor, sóc el millor", taral·lejava el vellard Tobias, mentre s'empolainava davant un mirall. I paf, va caure, ferit com pel llamp, a terra i s'estrenava de cadàver. "Crisant, al meu vell parent Tobias li agafà de sobte un rampell, i ara me'l trobareu més ert i fred que un anglès, i tenia el mateix mal que jo", assabentà a corre-cuita, enravenat de por, el comte Castellfollit, el qual, enmig de tot, presumia d'humorista. "No us ho prengueu així, estimat comte. Eren uns casos ben diferents, el vostre i el de Tobias. En confiança, no vaig poder mai aconseguir que el nostre difunt pensés amb pureza. No era pas dels millors, Tobias Comes. Sí que ho és, en canvi, l'estimat Castellfollit", el tranquil·litzà Crisant. "Gràcies, gràcies", plorà, eufòric, el comte. "Demaneu-me el que vulgueu." "No vull res sinó fer el bé, sóc un home modest", va dir Crisant. "Me'n faig càrrec, sou una ànima que atenyeria abans d'hora la beatitud, Déu nos en guard, si els amics no vetllà-

vem per vós. No, de cap manera, no pas abans de seure, almenys, entre immortals, per exemple a l'Acadèmia de la Llengua", contestà el totpoderós Trinitat. "Però no, si us plau", balbucejà amb una perfecta traça Crisant. "Res, quietud, feu aquest sacrifici per mi", li demanà el comte. I Crisant va ser fet acadèmic, que era un dels més dissimulats somnis de la seva vida, i conseller del Banc Nacional, diputat a Corts, president del Patronat dels Indis Descalços i professor de Grafologia Caracterològica a la Universitat, on el varen voltar de seguida molts deixebles, i entre ells els predilectes Amaranta, Pupú Alosa, Ludovicus Baronet, Maria Victòria Prou, Mimí Pitosporos i dos o tres silenciosos superferolítics que formaven un cercle tancat, hermètic, el de l'ortodòxia de la doctrina de Crisant. "Com l'estimen!", deia la gent, en veure el grup eminentíssim. "Sou els millors", graduava Crisant en la intimitat. I repartia lloances als seus apòstols. "Quines boniques mans que teniu, Amaranta! I vós, Alosa, com les bellugueu! I vós, Baronet, quin bell silenci! El silenci és la millor de les qualitats, perquè permet de pensar amb puresa", adoctrinava. "I vós, Victòria, quina finesa d'esperit! I vós, Mimí, quina veu, que parlara! Garlar amb perícia és la millor qualitat, perquè permet d'expressar amb puresa el pensament. I vosaltres", va dir als dos o tres superferolítics que restaven, "sou també els millors, perquè m'admireu i admireu tan purament els vostres companys." "Glòria a Crisant", enlairà el país. I li varen oferir, en homenatge, un àpat de cinc mil coberts. "Gràcies, senyors", començà Crisant a l'hora de pronunciar. "Gràcies per aquesta pluja de ginesta que davalla fins a la meva testa." "Poeta, renoi, un poeta! Taumaturg, financer, acadèmic, patró i ara poeta", exalçà la gent. "I mestre per damunt de tot. Com estima els deixebles, com els estimula, com els ajuda, com els coneix i quina escola de grans clínics que ha creat! Què em dieu del silenci de Baronet, de les mans d'Amaranta, dels gestos d'Alosa, de la conversa de Mimí o de la finesa d'esperit de Victòria?" "Us hi podeu prou confiar, són uns grans

clínic", reconeixia el públic. "Ja sé, estimat professor, la vostra gran jornada d'ahir", va dir, l'endemà del fraternal, la princesa Bijou Fontrodona. "N'est-ce pas, maman?" "Oui, ma fille, une journée tout à fait historique", va assentir, menjant-se un badall, l'atrotinada duquessa Stephana Martin. "De segur que hi vaig fer falta, essent com sóc l'única princesa del país", afegí Bijou. "I la millor", va interrompre amb galanteria el gran home. "Sou adorable", va dir, molt complaguda, la princesa. "Però no hi vaig poder assistir per culpa, ja us ho afigureu, del príncep, el meu marit." "Sí, és clar, el príncep", va dir Crisant. Aleshores tots tres varen sospirar. "I ara què penseu fer, quins projectes teniu?", s'interessà Bijou. "Tot just un llibre", va dir, confidencial, el gran home. "Un llibre en el qual sens dubte exposareu la vostra teoria curativa, que fantàstic", trobà l'amable princesa. "Sí i, a més, una mena de confessió, una autobiografia. Perquè us revelaré, senyores, la meva amagada tragèdia. En realitat, jo no sóc un clínic, ni un financer, o un patró d'indis descalços, un caracteròleg, un acadèmic o un poeta. Jo sóc un filòsof. Vaig seguir de jove els ensenyaments d'Efrem Pedagóg, un geni sublim segons el meu criteri, i Efrem em considerava el millor dels seus deixebles. Jo li dec tota la meva doctrina. Després varen manar la vida i les circumstàncies, i ningú no ha sabut descobrir en mi el filòsof, quan no sóc altra cosa, o un fracassat: heus aquí el que vull contar en el meu llibre." "De debò, un filòsof?", comentà Bijou, amb un bri d'eixutesa a la veu. Però aviat reaccionà. "Que sou dolent, Crisant! Un filòsof, un fracassat... La vostra ambició no té límits, benvolgut amic." Tots varen riure, i Crisant tenia les orelles ben roges, a causa de la seva esllavissada psicològica. "Per associació d'idees", va dir la duquessa, quan es varen asserenar. "Us voldria demanar un favor, Crisant: poca cosa, un compromís. Es tracta de Melània, una antiga deixeblla vostra." "Melània, Melània...", recordà Crisant. "Ah, sí, Melània va assistir durant tres anys seguits a la meva càtedra. Ni una paraula més, us

ho prego, duquessa, és una noia insuportable. No acceptà mai la meua teoria, la bescantava, pensava pel seu compte, i aquestes independències no em plauen. Melània no pertany, per dir-ho així, a la categoria dels millors", explicava Crisant. "Demaneu-me, en canvi, el que vulgueu per a Mimí o per a Baronet, o en benefici d'Amaranta, d'Alosa o de Victòria."

TOPIC

"Una màquina arreplegà", vaig contar una vegada, "el meu amic Eleuteri mentre treballava (en la seva curta vida no va fer altra cosa) i li seccionà la femoral dreta. Diuen que l'Eleuteri llançà tres o quatre crits agudíssims. Els companys hi varen acudir i paraven la màquina. L'Eleuteri es rebotcava per terra, xop de la pròpia sang, un bassalot que creixia. En veure'l, alguns es varen accidentar i d'altres sortien a la recerca d'auxili. El metge va venir i donà moltes ordres ja inútils. L'Eleuteri va ser traslladat en una ambulància improvisada, i així varen anar buscant el remei introbable. Un cop el cos va estar ben escolat, decidiren a la fi de dur-lo a casa seva, a la seva mare. La gent s'amuntegà amb xivarri a l'entrada.

—Què és, què passa? —preguntà la vella.

—Oh, no us espanteu, l'Eleuteri, a la feina... —començà el cor tràgic.

—És mort! —xisclà la vella.

—Bé, és cert, també ho ha de saber —concedí el coreuta, un veí amb el fetge idoni i provat per a aquests casos.

—Vull anar on és el meu fill, el vull veure —s'escri-dassà la dissortada.

—Marieta, calmeu-vos, dona, us agafarà un treball —profetitzaven les bones ànimes. Però la mare s'obria camí i s'abraçava a la despulla del fill.

—Que blanc! —ponderava tothom, en veure'l rígid damunt el llit—. És clar, si no li queda ni una gota de sang a les venes. I com ha estat? No me'n sé avenir.

Es varen donar moltes versions del fet, i cap no satisfieia. El cadàver tenia entretant un somriure als llavis prims. Desaparegut el rictus de l'agonia i de l'horror, les faccions asserenades recordaven a la mare la infantesa del noi, tot un món. El pobret Eleuteri, en vida tan callat i insignificant, senyorejava, suprem je-

rarca del moment. Tots acatàvem aquell marbre noble, el clapoteig tan nou en el silenci, a l'altra banda.

—L'ha destrossat molt? —reprenia el cor.

—No, i després del treball del senyor metge en cosir-lo, ni ho concixeríeu. Un trau profund a la cama dreta i res més.

—Enmig de tot, no ha sofert a penes, de segur —contava el metge, estarrufat per l'elogi—. El xoc va ser violentíssim i el privà de tota consciència de la funció sensorial.

—Era el meu fill —bleixava la Marieta.

Es mobilitzaven corrues de bruixes solícites i tornaven amb aiguanaf, tiña, tisanes ben calentones.

—Preneu-ho, Marieta.

—Aquesta dona no ho suportarà, tan delicada, i potser fóra millor.

D'altres opinaven que no, perquè qui quedaria preguntant pel pobre Eleuteri? I voltaven la Marieta, la massagaven, se solidaritzaven a crits amb el seu dolor, cadascú volia ser el primer en l'agraïment i en la lloança. Totes les dones pensaven: "Si hagués estat el de casa!" I s'esborronaven, volien allunyar el presagi i abraçaven la Marieta, a la qual tocava, i Déu nos en guard que a ningú més, de representar aquell paper amarguíssim.

Arribaven, avisats amb urgència, el germà i la promesa del difunt. El germà era casat, tenia família i per aquest motiu quedà de seguida exclòs del primer rengle de la llàstima. La promesa, en canvi, pobra xicota!

—Gairebé una vídua.

—Ho pots ben dir. Si s'havien de casar d'aquí a un mes, pel novembre.

El trasbals de Nepomucè Garrigosa, l'amo de l'Eleuteri, va constituir un detall de més supòsit. Estimava l'Eleuteri com a un fill, si de tan marrec l'havia pres d'aprenent! L'Eleuteri era tan honrat, tan bo, i servia per a tot, i era tan humil, prudentíssim, i amb poc en tenia prou: s'acontentava amb la cinquena part del sou que li pertocava.

—Aquest és el primer disgust que em dona. Tenia tota la meva confiança, ja ni el manava, perquè sabia la seva obligació i no parava mai. Que calia treballar quinze, vint hores? Com aquestes. I ara aquesta mort estúpida, inexplicable. L'estimava com a un fill, us ho dic, Marieta. La de casa ni gosa venir, disculpeu-la. Vós esteu de dol, oi? No guanyareu el d'ella, està fins malalta.

L'entendridor discurs provocà un exitàs de plors. Què més? L'Eleuteri va ser vetllat tota la nit, i el poble en pes l'acompanyà l'endemà al cementiri.

—El noi estava altrament assegurat, Marieta. Amb les noves lleis, percebreu almenys cinquanta mil pàfies, sempre és un consol. I no us amoïneu per l'enterrament i els funerals, són a càrrec meu. A més, aquí teniu la setmanada que el pobre Eleuteri no acabà, esteu contenta?

La Marieta deia d'esma que sí, i l'amo anà a tranquil·litzar la dona malalta i ja no s'acostà més, ni calia, a la casa de la desgràcia.

—Rebreu, n'estic segur, cinquanta mil pessetes d'indemnització, Marieta, un capital —afirmava el veí co-reuta.

La Marieta cobra una pensió de trenta-nou pessetes mensuals,* el que les lleis manen, però la gent li enveja la quantitat il·lusòria. I tothom, fora de la mare, ha oblidat l'amic Eleuteri."

"Bé, sí, el tòpic de l'obrer honrat, l'amo usualment sensible i la mare en la misèria", comentà en Pulcre Trompelli, que m'escoltava. "Segueix el meu consell: no parlis més de l'Eleuteri. Hélas, hélas, la bêtise humaine!", xiulà la pulcra persona. I a l'acte vaig reaccionar a aquella intel·ligent invitació de retorn a l'ordre. "Com que en Pulcre té raó, t'he de donar l'últim adéu, honrat,

* En la moneda d'abans de la nostra guerra. Per a atènyer els satisfactoris bíceps de la previsió social d'ara, l'avisat lector hauria potser de recórrer al pes i a l'esforç gimnàstic d'un potent zero.

bondadós, treballador Eleuteri, estimat amic", reflexionava. "Cal que no parli de tu, perquè ets un tòpic. Però recordes com corriem amarats de sol, xops de suor, encaçant-nos pels rials, a través dels canyars, cap a la platja? Tots els de la colla corriem sense alè, xops de suor. Després, molt més tard, et vas rebotcar en la teva sang, i ara la terra et colga, i no parlaré més de tu, excusa'm, perquè en Pulcre Trompelli ha dit que ets un tòpic. I saps?, tu no ho entendries, però en Pulcre té raó, i és terrible per a mi que en Pulcre tingui raó, honrat, bondadós, treballador, estimat Eleuteri."

CONVERSIÓ I MORT D'EN QUIM FEDERAL

I

En Quim Federal, estès damunt la màrfega rebregada, endevina que li arriba l'ocana que no té retorn i ho comunica a la Rossenda, dreta i despenjada al seu davant. El diàleg s'allargassa a crits en el desordre de l'alcova.

—Ai que em moro, Rossenda!

—Ta mare!

—Et dic que em moro, reina, que no em tocaran les mateixes de demà.

—No m'espantis, que estic delicada i el sotrac no em convé.

—La dinyo.

—Assassí!

—Aquesta sí que no la conto.

—Però què et passa, Federal? Que va pel ram del negre, aquest paraulejar, o és gresca?

—T'ho juro, Rossenda, em veuràs fer el sardina a les meves altures, cinquanta-tres d'encara no fets.

—Estafes el compte a la fe, descregut, rondes la multiplicació del deu per sis, ganàpia, prou que ho sé. Mestra, jo, amb tants anys d'arrossegat aquella inexperiència amb en Pinxo Arruga, malaguanyada.

—No és l'hora de treure un càlcul fi, Rossenda. Allà va que trona i res no varia si són tres de més o tres de menys. La qüestió, que m'arriba l'instant del catacrec. Ai, Rossenda, el ventre!

—Aguanta ferm, Quim, almenys fins que una servidora et faci una tisana. Que no diguessin que, perquè no et sóc massa res, no vares anar a can Pistras amb tots els ets i uts.

—No te'n riguis, Rossenda, que va de valent.

—Assassí, que estic sola amb tu i m'arribaràs a treure de polleguera. On et fa mal?

—Aquí, Rossenda, al ventre, ja t'ho he dit. No em

remanis, que els esperits no estan per estovar el matallàs.

—Ai, Jesús, la paraulada va de veritat, ara ho nec. Quim, procura, a la darrera, esbufegar a dret en la sort d'aquesta venturadeta que t'ha sacrificat anys i panys i una carn de poc rebrec. No et diré que l'estrenessis, però sí que vares actuar de setè. Honradesa, Quim, considera que em deixes molt plorosa i poc vídua. I si arreglàvem els paperots de la convivència? Un escrúpol de mà alçada i tot va millor.

—Ai que em moro!

—Apa, Quim, dóna'm el gust de poder-me disfressar de dol legítim.

—Rossenda.

—Què?

—Es diu «què mana».

—Què mana.

—Clou de continent la mui i recorda que tractes en Quim Federal.

—Ai, mare, que una faci d'escarràs, total per a ensenyar a les acaballes les vergonyes pels carrers! Egoista, lladre! Malaguanyada de mi!

—No em vinguis amb més brocs. Prou, fes el que vulguis mentre callis, bruixa.

—Així, és de consciència. Aniré a avisar mossèn Apagallums.

La Rossenda surt, i el Federal es rebolca pel llit, en el pròleg de les acaballes.

II

En sortir, la Rossenda topava en Ventura el sagristà, el qual l'obliga a recular i pel camí l'assabentava de la momentània absència de mossèn Apagallums: mentre torna, ell prepararia la lamineta del Federal. En entrar tots dos a l'alcova, aquesta va ser la salutació del sagristà:

—Pax tecum!

—Fora, fora escarabats, jo sóc federal de tota la vida.

—Jo no sóc un escarabat. És possible que no em reconeguis, passo de llarg per la teva memòria? Quimet, que n'estàs, d'atrapat!

—Ah, ets en Ventura. Sagristà o no, noi, xoca-la. Encantat de reveure't, sí senyor, els amics són els amics.

En Ventura, restablerta la vella amistat, assenyala la Rossenda:

—Que t'és concubina, diguem la suposició?

—Tècnicament sí.

—Uix, desconsiderats, quines vardes! Jo sóc una dona decent.

—Afluixa i para, calma, noia, que no cingles i entrelluques que són brívies? Aquí senzillament em preguntaven si te m'aproximaves de senyora.

—Ah, la malpensada, perdoneu-me. Aquesta m'és la creu de no haver anat mai a costura.

—Així m'agrada, que no us baralléssiu, sobretot. Ara feia mesos que no t'havia vist, Quim, però avui el cor em deia de venir, i aquí em tens. I tu què, conseqüent encara amb el teu credo?

—Sí, com sempre, ja ho saps, païet: morta la cuca, llibertat i tapa't.

—Prou que em necessites, blasfem, ja ho ensumava. Pels senyals, ja et veig convertit d'un moment a l'altre en calcomania, i tan damnat, de cap al considerable sofre del benguistanó. Penedeix-te, que encara hi ets a temps.

—Això sí que és un sermó cristià. Si a una no li costés tant, deixaria escapar un rajolinet. I no et commou, herètic, fill d'un dimoni? Au, prepara't amb el sagristà, perquè quan arribi mossèn Apagallums ens executi el sagrat de la unió, amb una benedicció d'una gran eficàcia, així ho espero, però ràpida i de deu rals, que l'empalmes i jo no hi vull desprendre més enllà de mig crespó.

—Malvats, coaccioneu la consciència lliure, deixeu-me esterrear en pau.

—Tanoca, amb ben poca cosa quedaries bé.

—De tot el meu record i del teu, Ventura, que no crec en res. Tu et vas mofar, en canvi, de la causa.

—Em tocaven i m'estovaven l'entranya, i em vaig salvar. Si ara prepares l'esbandida, també ho aconseguiràs, ho picaràs a temps.

—Ventura, ets el meu amic, però si m'empipes t'etziaré a pastar fang.

—Encomana't a Déu, tanoca.

—Me'n faig l'estella, però no crec en res.

—Aquest home és poc espanyol. Fill, bon germà, penedeix-te.

—Geni i figura. No he vist ni mai no he filuistrat cap filagarsa d'Andebel, com vols que hi cregui? Em mantinc ferm. Amb una condigna mesura de canguis, però ferm.

La boca del Federal s'omple de bromera. Les siluetes de la Rossenda i el sagristà es reflectien, aterrides i allargassades, a les parets de l'alcova en penombra.

III

Pam, pam, pam: uns quants trucs a la porta. La Rossenda va a obrir, i ara entrava en Pancraç, l'ataconador de la mateixa escala.

—Amb premís. La dona em deia suara que no estem potser prou bonets.

—Ai, Pancraç ataconador, a les acaballes!

—A les acaballes i rèprobe, l'home vol tufejar.

—Ai, Jesús, Maria i Josep!

La pietosa exclamació fa néixer de sobte una idea en el magí d'en Ventura. Preguntava a l'ataconador:

—Que tens principis?

—Home!

—De primera. Se m'ha acudit un pas de seriosa comèdia per a convertir el Federal. Que te'm disfressa-

ries de delegat Patopí? Jo t'invoco i tu apareixes per la finestra. Et fa, per una orquidueta?

La Rossenda ajuda:

—Au, sí, compare ataconador, que mossèn Apagallums el trobi a punt, quan arribi. I feu-me també el favor d'enviar una canalleta de les vostres a la rectoria. Si mossèn Apagallums ja hi és, que s'afanyi.

En Pancraç, un bon jan, concedia:

—Bé, sigui, avui no puc tampoc anar a la taverna, que és el primer de maig. Torno de seguida.

Quan sortia, el Federal preguntava:

—Què deia, en Pancraç?

—Res, que sap una untura i l'ha anada a buscar.

—Ai, ai que em moro!

—Tanoca, converteix-te i fes neteja.

—No em vinguis amb més bestieses, sagristà, frena la barrila.

—Anem a pams, Federal, que és el meu deure. Ara mateix ens afirmaves que no havies clissat mai una trista filagarsa d'Andebel. Si la guipaves, o encara que no fos més que la d'un modest representant, hi creuries?

—Manú, si fos de veritat, ben de veritat, tant diràs!

En Ventura s'agenollava aleshores de cara a la finestra:

—Et prego, doncs, Patopí, de considerar el meu honor i el pòndol d'aquesta colomassa d'ortxieta en greu perill. Mostra el teu poder a l'empedreït i fes-me quedar bé, en trametre'ns sense dilació el teu autèntic prestigi per darrera de la balconada.

—Ai, ai, no em facis riure, que em moro!

La Rossenda xisclava:

—Riure? Mi-te'l.

El balcó s'obre amb terrabastall. Esclat de llum. La vera efígie de Patopí, retallada a la finestra. El missatger beneïa:

—Salut.

En Quim Federal tenia por i s'escriidassava:

—Tremolo, hi veig, crec, em vull reconciliar!

—Espera mossèn Apagallums, tanoca, que no tinc cap potestat.

—En deu tenir aquest sant del xaró, vull que la reconciliació sigui ben pública. Ai, pecador, federal, del morro tort, impenitent, quantes ofenses! I no sé si tindrè temps d'escorcollar-me a fons i d'abocar-les totes, sobretot una, Patopí: fa més de trenta anys que mantinc ròssecs de conferències amb la pròpia de l'atacador de baix.

Un gran trasbals. Patopí renegava:

—Ondia, i per sentir-me dir això m'heu disfressat de Patopí?

Al llit, les últimes i oportunes sotragades del moribund. Tots hi corrien. En Ventura observa el Federal, li acluca els ulls i comunicava després a la Rossenda:

—Tinc el sentiment de dir-te, Senda, que Déu hi ha pogut més que nosaltres.

Planys de la Rossenda:

—Ai, i mossèn Apagallums sense haver vingut! Ai, què serà de mi, pobreta? Reina, sola, amb dol i no en toco res!

—Tranquil·litza't, que encara fas prou goig. Vols venir amb mi, mig de sagristana, mig del que sigui?

La Rossenda s'assenenava de cop sobte i acceptava els tractes:

—Ai, que te n'estic agraïda!

S'abraçaven, i ara s'esbadellava el plant de l'atacador:

—Ai, pobre, pobre de mi! Trenta anys de nogués que m'endinyava el Federal, i jo que vivia tan feliç, sense sospitar-ho!

El sagristà i la Rossenda el consolaven:

—Els roms sempre són els darrers a caure-hi, ja se sap, i d'altra banda has fet una obra de misericòrdia.

En Pancraç concedia:

—Això sí.

Aquest va ser el profund comentari final d'en Ventura:

—Una luctuosa escena, ai las! No som ningú.

En Pancraç remugava:

—Trenta anys! El que és aquella es recordarà en endavant de les eines d'un pegot, ho juro.

I es disposava a franquejar la porta. Caritatiu i sor-neguer, en Ventura li desitja:

—Compte a no xocar ara, esborneiat, amb la llinda, que al damunt no se t'escarxés la trontollada txitxé.

L'ataconador ja havia après a bramular amb força traça i abandonava amb dignitat i sense més dany l'ha-bitacle. Ja sols, en Ventura i la Rossenda es posaven a vestir el muló, i la faula popular i edificant acaba aquí.

EN PANETS PASSEJA EL CAP

"Cal ser olímpic", aconsellà, ample de gest, l'Efrem Pedagóg. "Olímpic, és a dir, sentir i comprendre amb plenitud. Com jo, debilitat de modèstia a part." Estossegà. "Ja ho sou, vós?", preguntà després amb interès peremptori a l'Amadeu Panets, que l'escoltava. "No gaire, encara, em penso", confessava, adlerià, en Panets. "Jove, cal ser-ho", afirmà, sever, el Pedagóg. "I com?", va inquirir l'Amadeu. "És més aviat fàcil", profunditzà l'Efrem. I va caure en meditació. En Panets no va insistir. "Olímpic, olímpic, no ho veig clar", es deia, en separar-se del Mestre. I anà a consultar la Sanrimonda, una saludadora acreditada. "Baf o saliva?", donava a triar aquella ferma voluntat comercial. "Cartes", va escollir en Panets. "No és ben bé el meu ram, però sigui", va dir la Sanrimonda. Manipulaven. "Per al vostre cas, cap alt", llegí la Sanrimonda. "Cartes parlen." En Panets ho provà. "Pobre de mi, és molest", es queixà en Panets. "Paciència, ja ens hi acostumarem", filosofà la Sanrimonda. "Bé", tallà en Panets. "Quant?" "Fugiu d'aquí!", es desinteressava la Sanrimonda, amb una rialla grassa i benefactora com un índex de bisbe. "La voluntat." La voluntat era magra. "Uix!", va fer la Sanrimonda. Però en Panets ja no hi era. "I ara què, Panets?", es preguntava l'Amadeu, camí de casa. "Cap alt? Sigui, cal arribar a olímpic." I estirà el cap tant com va poder. "Torticoli?", li preguntà amb afany domèstic la Semproniana. "Olimpisme", declarava amb urc l'Amadeu Panets. I va perorar tota la vetlla sobre el satisfactori fet de ser ell fill de mare com el qui més i sobre l'erudit tema d'«un home, un vot». "Misèries", comentà la trista i fecunda Semproniana. "Vols una frega, per a la torticoli?" Hi va haver un silenci ple de vacil·lacions. "Sí, fa mal", va acceptar, vençut, en Panets. Però l'endemà va tornar, descansat, a entercar-se de testa. "És dur, però cal que m'hi acostumi", s'encoratjà en Panets. I va sortir. "Eh, què us en sembla,

Mestre?", preguntà en Panets, en topar l'Efrem Pedagog. "A veure? Déu n'hi do, una testa noble", aprovà el Pedagog. "Endevino en vós un valent i veritable designi d'olimpisme." "I tal!", confirmà en Panets. "Doncs endavant, jove", va dir el Pedagog. I es varen separar. Aquella nit ja no varen caldre fregues. "Panets, fill, no siguis tossut", li feia l'esposa. "Si encara..." "Val més que callis, Pronianeta", amenaçà en Panets. "Jo sé el que em faig." I els mesos varen passar sobre aquella testa definitivament sublevada. "Si això és olimpisme, és fàcil", es deia en Panets, quan va tenir l'esternocli-domastoïdal i els adjacents prou endurits. "Visca l'olimpisme!" I es lliurà, dintre de les polzades adquirides, a la passió de sentir i de comprendre amb plenitud. "Sóc un ciutadà", es confessà en Panets. "De segur que sóc un ciutadà admirable." I el cap se li elevà una nova polzada. "Qui és aquell del cap dominador?", preguntà la gent. "Aquell? En Panets", aclarien veus. "Pel cap sembla prou important, un home-fita. Presenteu-me'l", va dir la gent. I en Panets va ser presentat. "Té doctrina", aprovà la gent. "I aquell cap coneix, pel que es veu, tot el millor que els segles han escrit, pensat o tocat", elogià la gent. "Potser no sóc només un ciutadà admirable", palpà en Panets. I va fer versos. I triomfà. "El gran nostrat poeta Amadeu Panets", va escriure un crític, "sap conjugar la complexitat dels sons dintre una arquitectura hàbil, ensems que donar, si cal, la nota simple dels mots emergits verticalment, amb un dring de virginitat remarcable. La seva obra ens ha pervingut com emboirada en un calfred de sorpreses." El calfred esgarrifà de retop i amb delícia l'espinada d'en Panets, i el cap li va créixer una nova polzada. "Ja sé que sóc un poeta, però no en tinc prou, dimoni", s'estimulà, al cap d'un quant temps l'Amadeu. I va escollir quatre o cinc activitats assenyalades més i excellia en totes: quina matèria es podia negar a la majestat del seu cap? Ah, prou us ho dic, quin bell cap tenia l'Amadeu Panets! Polzada a polzada, va envair totes les possibles combinacions de la humana activitat. Els

tècnics hi oposaven reticències inútils. "No hi enteneu", deien els tècnics ressagats en el camí olímpic. "Com que no, amb aquest cap?", exultava en Panets. I ja era vist des de tots els topants de la contrada, a causa de l'alçària del seu cap. "Mira qui t'ho diu, aquest noi acabarà malament", va judicar a la llarga en Quildet Nogueres. "Tifeja, tanmateix", començà a adonar-se una gernació. I el dubte naixia. "Bé, potser en fa un gra massa. Qui és, al capdavant?", qüestionava la gent. I les classificacions ploviën. "Un geni de la lògica", afirmava un sector de l'opinió. "Si no afina un raciocini!", oposaven els tècnics. "Un orador", deia una altra brama. "Si no arrodoneix mai un període", argumentaven els tècnics. "Un formidable home d'acció", intentà de justificar un tercer grup. "Acció? Si aquell cap l'entrebanca!", va dir la protesta. "Negareu també que sigui un poeta?", esclataven amb ufana les bones ànimes. "Pessim", varen blasmar tots els de l'eterna jove generació. "Qui és i què és, doncs?", s'enfuriava la gent. "Un olímpic, senyores i senyors", va somriure en Panets. "Olímpic?", menyspreà l'Efrem Pedagóg, que entretant havia esdevingut hepàtic. "I ca! Si és en Panets, és sols en Panets, que passeja el cap." "Per al cap sabem un remei, au", va dir la gent. I es desencadenava una xiuladissa de pedres contra aquell cap que es veia de pertot arreu, aquell cap inamagable. En Panets va caure i lluità mesos i mesos contra la mort, però els rocs no varen dominar el cap egregi. "Surto, saps?", va dir en Panets, ja restablert, a la Semproniana. "Fa temps que no el passejo, i li convé." "Malaurada!", plorà l'esposa. "El tractes com si fos..." "Olímpic, xst!", va dir en Panets, tot acarónant-se'l. "Té, passa, anem", ordenava amb dolcesa a la seva testa. I va sortir. "Ja vaig dir que aquest xicot acabaria malament", judicà en Quildet Nogueres. "I pensar que, si hi hagués tingut cura, no hauria estat sinó un atac de torticoli!", es lamentava enmig dels plors la trista, fecunda, legítima Semproniana.

EL PAIS MORIBUND

El país que havia perdut la seva ànima seia amb les mans buides vora el port i mirava amb tristesa les aigües mortes, quan jo vaig arribar. "Seré aviat com elles. Ja ho veus, no expresso res, res de meu autèntic. Aviat seré com aquestes aigües, un mirall indiferent", es va exclamar. "De cap manera!", li vaig respondre. "Ets un gran, un formidable país." "En què ho coneixes?", s'escrifassà el pobre vell país, una mica revifat, perquè no hi ha ningú més apte que els pobres vells països per a les revifalles efímeres. "En què ho coneixes?", va dir, caigut altra vegada en desesper. "Sóc una ombra, una carcassa. Ja ho veus, ell va ser el nucli i el camí de la meva glòria", va dir assenyalant el port. "D'ell sortien les naus cap a les conquestes, les sàvies lleis de tota la mar, la senyera orgullosa. Ara, en canvi, és vell i moribund com jo. I la seva senectut, disfressada, com la meva, amb un maquillatge d'adjectius de bambolina. S'ha perdut la cadència de la meva llengua imperial. Ara la parlen a crits, sense acabar els períodes, afermada a base de blasfèmies i de gestos paleolítics. Se m'ha convertit en un volapuk sense intimitat ni finor, sense matís, empedreït de paraules sibiïnes, fredes, pedants, insuportables. No la llegeix ningú, i la mica de literatura que cultiven, raquíctica, amorfa, grisa, sense personalitat ni entusiasme, no té altre propòsit que servir finalitats electorals. Els meus fills no s'interessen per l'esperit i han perdut tota tradició de cultura i de finesa. Materialistes com són, imiten la tècnica d'altri. Sóc, ja ho veus, un país sense ànima. I ara justament, moribund i cansat, visc a la força una mascarada grotesca, el somni d'una ment ambiciosa, una ganyota mesquina. Sóc tan sols una anacrònica silueta medieval." "No, ets un gran país, un país d'esvenidor, diantre!", el vaig interrompre. "Una silueta medieval? I què, saps la importància que et resulta d'això? No llegeixes Spengler, Berdiaev, la prem-

sa, la gent que ha contemplat Déu cara a cara, els descendents universitaris dels profetes? És la teva hora, l'hora de la teva mar, de la teva llengua, del teu imperi, de la teva glòria, del teu seny." "El millor del món", cridava un cor llunyà i patriòtic. "Ets ric, ets culte", prosseguia jo. "Què me'n dius de la teva dansa?" "La més bella del món", deia el cor. "I de la teva cançó popular?" "No n'hi ha d'altra, la, la, la", cantà el cor. "I dels teus pròspers hospitals, de la teva pau pública, de la teva polidesa ciutadana, de la bonhomia de la gent del teu camp? No pots escopir més, no pots mobilitzar més captaires, no pots ignorar més del que ignores. Tot té un límit, l'has aconseguit, no has d'exigir res més al teu esforç. Moribund? Qui tingués la teva salut, la teva empenta! En demanes proves? Quina altra que la de la teva gran ciutat, anàrquica modèlica, pretensiosa, nou rica, sense gens de confort?" "La millor de totes", exultava el cor. "Això sí, no es pot negar que cap altra no té el seu Palau de la Música ni el seu Gran Metro", va convenir el país. "Afegeix-hi també el sentit crític dels qui l'habiten, escolta'ls", li vaig dir. "No es pot viure en aquesta cabila", deia la veu del pedagog Efrem. "Què han de pensar de nosaltres Adler i els hongaresos?" "Hélas, hélas, la bêtise humaine!", recità l'harmoniosa gorja de Pulcre Trompelli. "Som d'un país de cinquena o potser de sisena categoria", afirmà amb una evident satisfacció Ecolampadi Miravittles. "Els alemanys varen organitzar fa poc un concurs colossal. El tema a desenrotllar era: «Bases africanes de cretinisme en els homes i en els pobles.» Nosaltres n'hem resultat guanyadors." "Campions, nosaltres? L'agradable, l'única nova!", va dir, excitada, Aina Cohen. * l'exímia poetessa. "No oïu com el rossinyol refila per

* He batejat així el meu personatge perquè no he cregut lícit de designar-lo d'altra manera: Aina Cohen, la modèlica creació de *Mort de Dama*, l'admirable novel·la de «Dhey», el doctor Llorenç Villalonga, el gran escriptor de Mallorca.

la victòria? Allí, a la masia dels vellards, mentre el bon jai:

«Escolta el càntic dolç de l'ocelleta
i pesa figues al regne de la son.
La testa venerable es congestiona
al ritme del xup-xup de l'arrossada.»

No oblideu, germans, que som els predilectes de Nostre Senyor", va afegir la suau recitadora, després de desfermar i de rebre uns entusiastes aplaudiments. "Que no senties Aina, que no la senties? Te n'has convençut, ara?", vaig preguntar al país. "Sí", va dir ell, entendrit. "Però sóc tan ancià! Quin fred, tot em roda, em moro!", xisclà de sobte. La feridura va ser fulminant, i no vaig tenir temps d'auxiliar-lo. El cos queia amb clapoteig a les aigües encalmades, en un solitari indret, i jo m'esqueia ser l'únic testimoni. "Mullar-me per ell?", vaig reflexionar. "Ja en trobarem un altre que ens pugui fer més peça. Vaig a telegrafiar la notícia, és més essencial que intentar salvar-lo. Quin èxit periodístic que serà!", vaig meditar, mentre m'allunyava. "Què diu aquest beneit?", preguntaven l'endemà els conciutadans, en llegir el telegrama. "Què diu? «Vell país ofegat ahir aigües port. No s'ha identificat cadàver.» Té, el país es va morir, visca! Fins tenim un país que se'ns mor. Vejam, en volem detalls." Aquell dia les redaccions varen treballar d'una manera febrosa i compensaven amb escreix la quotidiana penúria econòmica editorial: almenys es varen vendre una cinquantena de periòdics en llengua nostrada, en aquella llengua que amb tant de delicat amor n'han dit després vernacla.

Barcelona, 1934-1935.

Revisades a Sinera, agost 1949 - juliol 1964.

LETIZIA

Un conte de Poe sense Poe ni por

"Desperta't, no t'allunyis per sempre."

Psalm XLIV, vers. 23.

Vàrem enterrar la pobra Letizia a les quatre de la tarda, sola i sense cap acompanyament de litúrgia. Abans de colgar-lo, Mònica s'agenollà vora el taüt i pregà pel descans de la morta. Malgrat la seva consternació, Carola rigué. Tot seguit es definí i es disculpava alhora: era un esperit fort i, a més, estava nerviosa. Mònica la sotjà amb odi. Carola empaïdí. Tots ens vàrem apressar, però, a absoldre Carola, i jo el primer. La Marelli era bellíssima. Més bella que Lluïseta, que Fanny i, no cal dir-ho, que Mònica. Més bella, potser, que Letizia, ara que la pobra Letizia era morta i la veritat ja no la podia afectar. Cap mena de veritat ja no podia ferir Letizia, sola i freda dintre un taüt. Mònica s'alçava i començà a senyar-se amb calma. Sofríem molt, tots sofríem. Valesi estossejà i mirava amb tendresa Lluïseta. Ronchi consultava amb impaciència el rellotge. Hildebrand cenyí amb un braç la cintura de la seva Fanny. La terra cobria a poc a poc la caixa. Hi havia piuladissa d'ocells entre els xiprers, estimats des de sempre per Letizia. Als meus peus, prop del mur, una sargantana aprofitava una clapa de sol. La terra engolia a la fi la fusta i Letizia, presonera de l'eternitat. Fanny plorà una mica, perquè sabia que unes llàgrimes entenimentades l'embellien, i Hildebrand la consolava amb dolcesa. Lluïseta mirà al seu torn Valesi (i era

una mirada com una carícia), just quan ell estava més distret. Mònica treia de l'oblit l'oració darrera. Cap de nosaltres no l'escoltà. La veu agonitzava entre sanglots, sense emparança ni eco. Tots avorriem Mònica, piadosa, madura i teatral. El rellotge de Ronchi no podia suportar la pregunta contínua i emmudí per sempre més. Uns núvols enlletgien amb rapidesa el cel. Tots esguardàvem alhora l'indret on Letizia reposava i ens acomiadàvem d'ella, viva en la nostra memòria. Queia una pluja fina.

Els carruatges brandaven, a causa de l'empedrat de raval, i el trontoll ens adoloria les carns i fins les ànimes. Mònica, Ronchi, Carola i jo anàvem davant, en un cotxe arrossegat per un vell cavall negre. Valesi i Lluïseta, Hildebrand i la seva Fanny seguien darrera, i és l'hora que no puc precisar ni l'edat ni el color de la cavalleria d'aquell segon vehicle. Passàvem per carrers estrets, llastimosos, sense glòria ni llum, i fregàvem el gòtic cremat de Santa Maria Liberal. Callàvem. La força de la pluja augmentava, i els carrerons feien sota l'aigua una estranya cara de molta por. No vaig advertir al peu dels fanals la presència de cap gat diabòlic i em vaig sentir decebut. Les siluetes dels transeünts escassos s'abrinaven i es perdien, fantasmagòriques, enmig de la boira. Mònica es posà de sobte a remoure antics records de Letizia. Les paraules queien de la seva boca com degotims de cendra i desvetllaven en el meu pit enyorances embolcallades amb un ressò fúnebre. Ronchi badallà i encara mirava d'esma el rellotge. No sé si Carola, arraulida al meu costat amb les parpelles closes, pensava gaire en la morta. Carola era cosina de Letizia i, per damunt de tot, un esperit fort. I, a més, bellíssima. Més bella que Lluïseta, que Fanny i, ni cal dir-ho, que la madura Mònica. Més bella, potser, que Letizia. Molt semblant, tanmateix, a la meva Letizia. Letizia, ara, blanca, freda i sola sota la terra xopa. Sota els xiprers tan plens d'ocells, sota la pluja grassa, la meva Letizia dintre el taüt, sola, freda, blanca.

Deixàvem endarrera Santa Maria Liberal. El paviment no millorava. El vell cavall negre agafava un bon trot, coratjós sota la mullena. Els sotrac s'ovintejaven i ens alliberaven de l'eloqüència de Mònica. Ronchi s'endormiscà i xerricava com si begués. La pluja esdevenia xàfec. Les gotes repicaven, molt monòtones i amb cadència, damunt el sostre del cotxe. L'altre cavall ens seguia, molt proper, i jo esguardava per la finestreta, obsessionat pel seu xipollejar ràpid a través de l'aigua embassada i per l'absència de gats diabòlics, avui, justament avui, al peu dels fanals miserables. Santa Maria Liberal quedava lluny, coberta de boira, molt alta, molt gòtica i molt cremada. Arribàvem a terreny asfaltat. El sacseig del carruatge amainà, i Mònica reprenia el comentari sobre Letizia, però l'íntim sentit de la morta se li escapava, perquè Mònica era erudita en el tema. Ronchi s'havia entretant despertat i es resignava a la xerrameca de l'oradora. L'altre cavall s'atansava, mogut pel fuet, i jo creia sentir les veus de Lluïseta i Valesi i les rialles d'Hildebrand i la seva Fanny: tan sols, potser, a la bona raó, una mica de tristesa sota la pluja. Carola tenia encara les parpelles closes, i jo hauria volgut saber en qui pensava. Jo, quan no em distreia, en la meva Letizia.

L'asfalt era relliscós, a causa de la pluja, i el nostre cavall caigué. Mònica xisclà. Ronchi es protegí instintivament el rellotge. Carola Marelli obrí els ulls i em va prémer amb dolcesa un braç: un esperit fort no podia fer més. El cotxer baixà i es posava a blasfemar amb una certa fantasia. Jo retenia en la memòria alguna expressió triada, mentre ell maldava per desamorral la bèstia. Tots presenciàvem l'escena, ja al carrer i sense defensa contra l'aiguat. Carola reia, excitada per l'aventura, i Mònica la ullava amb aversió: Ningú no recordava Letizia. El vell cavall negre ahinava, pel dolor de la caiguda i el martiri del fuet. Celebràvem ara la companyia dels altres viatgers. Carola els mostrava, cicerone suggestiu, la tasca artística del cotxer, secun-

dat amb eficàcia pel seu col·lega. Valesi abraçà Lluïseta. Hildebrand no abandonava la seva Fanny. Mònica estava per excepció silenciosa, massa enutjada amb Carola i amb la pluja. Ronchi badava una boca golafre. El meu pensament, cansat del cavall, retornava amb tristesa a Letizia. Letizia, allí, blanca i freda, ofegada per arrels de xiprer. Mònica coincidí en el record, i la seva veu aprofundia la meua solitud. Lluïseta aprofitava la distracció de Valesi per a pagar-li, ganyona, el preu de l'abraçada. El cavall es redreçava, i els cotxers deturaven l'energia de les llengües. Tots ens refugiàvem molt mullats als carruatges. Ronchi afirmava que el temporal s'amansia. Mònica va ser l'única a subratllar l'observació i la contradeia.

Repreníem la marxa. La bèstia havia quedat ranca de la caiguda. El seu trot ens era, malgrat l'asfalt, fatigós. Ronchi s'endormiscà de nou, ben de pressa. El seu respir compassat exasperava Mònica, i això feia que Carola somrigués. Passàvem carrers i carrers sense caràcter, ennoblits únicament per la boira. Jo no distingia ni per misericòrdia cap ombra de gat diabòlic al peu dels fanals solitaris. Mònica tornava a parlotejar, cansada d'avorrir Ronchi. La seva veu brodava filigranes d'afecte entorn de Letizia. El to era fals i llefiscós, amb trèmolo de llàgrimes: m'allunyava infinitament de la morta. Carola va riure, no sé si esperit fort o nerviosa, i la rialla m'alliberà de l'enuig. El vell cavall negre quasi no podia caminar, i la impotència del cotxer es traduïa en blasfèmies declamàtores. Mònica em llambregava, molt ofesa, encastellada en un silenci efímer. Ronchi es despertà i preguntava l'hora. Tots la ignoràvem, i Mònica se sentí humiliada: la seva filosofia consistia a no deixar mai ni una sola pregunta sense resposta. Carola aprofundia l'absurda vexació amb un fi somriure i reprenia un somni amb les parpelles closes. Ronchi maldava, descontent, per revifar el rellotge. Ens assegurà al cap de poc, amb un crit de triomf, que revivia. Ho comprovàvem, i era tan sols una il·lusió.

La pluja persistia amb violència. Mònica quedava, sense disputa, victoriosa enfront de Ronchi. Gallejà una llarga estona, envanida del seu èxit, i ens aclaparava sota el seu menyspreu i el seu mestratge. El cotxe es transformà aviat en una càtedra. Mònica vessava a dolls prediccions documentadíssimes de mal temps. Les seves paraules em punxaven les orelles com forts mucrons d'atzavares, i la veu malmetia tot auxili i qualsevol esperança de record, però jo preferia això a parlar de Letizia. Mònica perorava amb una empenta inexhaurible i ens ofrenava místicament la seva autoadoració, per ningú no compartida. Ronchi dedicà al seu rellotge una mirada suprema, gairebé de moribund, i decidí endormiscar-se fins al final del trajecte. Mònica l'oblidà, assenyada i olímpica. Carola somreia amb esforç. El cavall escampava per tots els racons del carrer, entenebrit per cortines de boira, la seva silueta de bèstia vella i adolorida. Era un cavall negre i magre, íntim sens dubte, segons la meva sospita, d'algun gat diabòlic. El seu trot esdevenia cada cop més ranc. Les potes atrotinades percuïen sense ritme el sòl. Mònica ja esgotava la matèria i rebia en premi la muda gratitud de Carola. Carola Marelli, semblant a Letizia, potser més bonica que Letizia, aquella meua Letizia trista i sola per sempre dintre el taüt esclafat per la terra mullada.

El fossar havia cobert de terra el taüt, a paletades ràpides. Els ocells cantaven amagats entre els xiprers. Eren les quatre de la tarda, una hora quieta. Els núvols quedaven encara llunyans, s'insinuaven tot just a l'horitzó. Fanny havia plorat una mica, perquè sabia que unes llàgrimes entenimentades l'afavorien, i Hildebrand la consolava. Mònica deia la pregària darrera, i ningú de nosaltres no la secundà. Ronchi espatllà definitivament el seu rellotge. Carola es graduava en esperit fort. Havia rigut uns moments abans, i tots ens estremíem i la perdonàvem: era bellíssima. Mònica va ser sola a odiar-la. Valesi abraçava Lluïseta. La gropada s'atansava de sobte, amenaçadora. El sol, arnat per la

boira, feia una tímida visita a les torres, molt altes i cremades, de Santa Maria Liberal. Mònica acabà l'oració entre sanglots histèrics. Tots esguardàvem la terra remoguda on jeia Letizia i ens en tornàvem, fatigats, molt pàl·lids. Això passava en un temps remotíssim: a les quatre de la tarda.

El cotxe brandava més que mai. El vell cavall negre perdia forces i coixejava monstruosament. Tots temíem una nova caiguda, fatal a la decrepita carcassa. Ronchi desistí del seu propòsit. El trontoll el desvetllava, i ja no li quedava ni el recurs de mirar el rellotge. Carola reia sense motiu, del tot nerviosa, i s'arrupia al meu costat. Mònica la sotjava, eterna empiulada sense solta, però Carola la defraudà: no feia sinó riure. La seva rialla em recordava la de Letizia. Carola sencera recordava Letizia, m'evocava massa la meua Letizia. M'arribà a obsessionar tant com el frustrat desig de llambregar una mica d'ombra de gat diabòlic rentant-se la cara al peu d'un fanal, sota la pluja. Carola Marelli, allí, al meu costat, concreta i bonica, tan semblant a Letizia. Letizia no s'havia mort, i jo encara la podia abraçar. Però jo tenia seny suficient per a rebutjar el miratge i no em podia enganyar, perquè havíem enterrat Letizia a les quatre de la tarda. L'hora era remota, i damunt la meua memòria baixava un macabre teló, amb xiprers, ocells i pluja. I el ressò de la terra fresca caient a paletades sobre el taüt de Letizia, aquella meua pobra Letizia morta als meus braços, morta de veritat i per sempre, d'una impossible palingenèsia i d'una resurrecció també impossible.

L'altre cavall ens encalçava i quasi ens havia atrapat. La cursa persecutòria no existia sinó en una imatge quimèrica. Jo ho sabia i no podia tanmateix evitar esgarrifances. Tots sentíem ara les rialles de Valesi i Lluïseta i la conversa d'Hildebrand i la seva Fanny. A la fi jo em distreia de l'altre cavall i de Carola i esguardava les siluetes retallades a la claror d'un fanal.

Mònica, caritativa i franca, m'assabentava, sense que jo li preguntés res, de la veritat: les ombres no eren gats diabòlics. Mònica tenia com sempre raó i era per això tan odiada. Mònica oblidà, inefable, l'incident i evocava de nou, amb sanglots i llàgrimes, la meua Letizia. Xarrupava, escarafallosa, el líquid que li regalimava profusament galtes avall, i jo li hauria volgut injectar al madur clatell tota una xeringa de cicuta. Ronchi badallà amb estrèpit, i amb l'esforç se li congestionaven les temples. Carola arrufava amb enuig el nas i em suggeria un altre cop el malefici torbador de veure al meu costat Letizia rediviva. Els carruatges avançaven a través de la pluja. El terme del trajecte s'apropava. Tots podíem distingir, ben destacada, la solitud de Secundina Llopart, sempre amatent a la porta.

Arribàvem. Baixàvem dels cotxes i els acomiadàvem. Valesi i Lluïseta, Hildebrand i la seva Fanny adoptaven al meu davant una actitud més compungida. Eren joves i frívols, però estimaven de veritat Letizia. El cavall negre es perdia, molt vell i lamentable, carrer enllà, i el company el seguia. La nostra Secundina Llopart, encara tremolosa per l'afer de les trenta sagrades, ens donava amb els ulls aigualits, a causa de l'oportú record de la morta, la benvinguda. Secundina ajudà la Coixa Fita i la Narcisa Mus a endreçar i vestir Letizia per al viatge darrer. La vaig gratificar a l'acte, amb una munificència d'artista pobre, el que jo era. La nostra Secundina se'n tornava, molt satisfeta i amatent, la desesperació ja calmada, al seu setial de la porta. A fora, el xàfec atenyia a una intensitat màxima. Nosaltres ens estremíem de fred, a causa de la mullena. Ronchi tenia pels símptomes una febre àlgida. Tremolava. Mònica li donava consells terapèutics i copets familiars a l'esquena. Valesi estossejà i abraçava una altra vegada Lluïseta. Els altres ens havíem quedat silenciosos i tots vàrem enfilar amb el cap cot les escales.

Havíem pujat molts graons. Les nostres siluetes

s'allargassaven a les parets de l'escala en penombra. Mònica, doctoral i terapeuta, anava al davant i es tombava tot sovint per aconsellar Ronchi. Valesi i Lluïseta, Hildebrand i la seva Fanny seguien, i jo tancava la marxa. L'ascensió era aspra, perquè havíem d'atènyer a unes golfes. Ronchi, el més ceptat de nosaltres, aleitava tot tremolant. Descansàvem. Valesi estossejà i no abraçava aquesta vegada Lluïseta. Ella se'n va sentir i exigia amb promptitud una reparació. La satisfacció va ser llarga, minuciosa, i els avançàvem de seguida d'un pis. Fregàvem el cancell de la grassa senyora de Framis. Samsó ens flairà i engegava un gran nombre de clapits malèvols. Ofèlia corria a calmar-lo i li parlava com a un diplomàtic molt xinès i molt intelligent. Samsó callava, i tots beneïem Ofèlia, tots menys Mònica, la qual dissertà amb passió i competència sobre temes de polidesa canina. Valesi i Lluïseta s'abraçaven en pau i no feien res per aconseguir-nos. Nosaltres arribàvem a destinació i cridàvem a grans veus, però molt tolerants, els ressaguers.

Sapofrena sortí a obrir-nos. Donava la mà a Famagusta, la filla de Letizia i d'un altre home: a penes un ésser que creixia. Famagusta se'm llançà al coll i plorava a crits la pèrdua de la seva mare. Jo l'apartava amb impaciència. No havia estimat mai Famagusta i per dissort ja no havia de fingir (recordeu-ho, Letizia era morta) cap sentiment. L'infant es refugiava en Mònica, tot mostrant-me enfurit les genives, i jo recordava, és clar que per associació d'idees, el pequinès de la senyora de Framis. Mònica l'acollia i li prodigava afa-lacs. Valesi, Lluïseta, Hildebrand i la seva Fanny varen acaronar per necessitat ritual Famagusta. Carola representà amb discreció el seu paper de cosina. Ronchi tremolava i ni notà la presència de la menuda. Ronchi em va complaure tant, que li hauria endreçat de bona gana, si hagués estat humanament possible, la maquinària rebel i muda del rellotge. Famagusta cessà de plorar i devorava amb força espetec uns caramels de menta ce-

dits per Mònica. Aprofitant un silenci, Sapofrena m'asabentà que unes dames m'esperaven. Eren la duquessa Burgundòfora, Xantipa, Fàtima i Cristallina. Segons Sapofrena, les *Six dames en noir* acabaven de partir, cansades d'una espera llarguíssima.

Vaig entrar amb els meus amics a l'estança on les dames es trobaven. Burgundòfora Felicitat de Frau havia baixat del seu feu pirinenc expressament per manifestar-me el seu condol. Burgundòfora era grassa, vella i espiritual. No creia, com a bona duquessa, en la perfectibilitat de la humanitat futura. Burgundòfora hauria estat executada en qualsevol revolta extremista, però jo l'estimava. Ens lligava un seguit de memòries llunyanes i de crims comuns, uns crims sense sang, tan sols estètics. Burgundòfora era sota l'estrall dels anys un crim vivent, però es mantenia tanmateix sempre duquessa. Elogià amb emoció Letizia, vàrem plorar amb ritme i després ho vàrem deixar córrer. Fàtima saludà Hildebrand, professor de Dret Malequita a la Universitat reformada de Lavínia, amb la cortesia de l'*esselamalik*. Hildebrand responia, embarbussant-se, amb l'obligadíssim *ala slametek*. En acabar no varen saber què dir-se, i fins Mònica ho trobà natural. Hildebrand, quan no conversava amb la seva Fanny, guiava per designació recent un deixeble únic a través del laberint conceptuós d'Ishaq ibn Mansur. Fracassada la prova en àrab, Fàtima es desconcertà, l'aplom perdut: Fàtima era molt tímida. Xantipa es compadí de la pobre amiga i li parlava d'unes quantes palmeres. Ronchi discutia amb Cristallina, canonessa al capítol de dames nobles de Moràvia. Varen bescanviar ben aviat confidències sobre abadesses mitrades i sobre el rellotge de Ronchi.

Era ja tard, potser les set del vespre, a les darreries de l'hivern. La tenebra regnava al carrer. Dintre, l'electricitat malaltejava i a la fi traspassà. La fosca, densa, roja i maleïda, penetrava aleshores, arrossegant-se com

un pop per les finestres, i palpava, àvida i orba, tots els racons. Ho inventariava tot amb desconfiança. La tenebra s'endinsava subtilment, a poc a poc, molt segura i molt freda, i nosaltres esdeveníem esclaus dels seus tentacles. Sapofrena venia amb llums de cera noble. Les flames vencien la nostra por. Els ciris vetllaven el cos mort de la fosca, un cos fantasmagòric que es podria amb rapidesa repartit per totes les escletxes, amb la mateixa solemne fidelitat posada unes quantes hores abans a guardar el de Letizia. Els ciris havien cremat i preservaren Letizia de les urpes de qualsevol gat diabòlic. Havien lluitat amb eficàcia contra la tenebra i ara li rendien honors pòstumes. Els ciris s'esgotaven en un gotejar continu, i jo endevinava, compadit, aquella gran fatiga. Quasi la compartia: havien fet una jornada de treball ben intensiva, gairebé marxista. Com que l'electricitat reapareixia, vaig disposar que Sapofrena els jubilés.

La humanitat de Burgundòfora s'aclofava entre coixins i passava per distreure'm tot un rosari d'anècdotes banals. Xantipa criticava les *Six dames en noir* i s'escriuixia d'un retorn possible. Fàtima no deia res, perduda en records de mosques i palmeres massa plenes de dàtils. Ronchi calumniava, amb la complicitat de Cristalina, amatent i silenciosa, una abadessa molt coneguda: la base era un afer molt lleig de contraban de rellotges. Valesi abraçava Lluïseta, i us asseguro que no posseïa millor cap altra tècnica. Hildebrand recitava una lliçó de dret, ajudat per la seva Fanny. Mònica acabava els caramels de menta i avergonyia Famagusta, acusant-la de famolenca. Sapofrena trastejava a la cuina. Carola somreia. Tothom oblidava Letizia.

La pluja ballava a la teulada una dansa de ritme africà. Parava un moment, per prendre alè, i recomençava tot seguit amb una vigoria renovada. El vent rebotia a grans ponentades l'aiguat contra els vidres de les finestres i amenaçava d'esmicolar-los. A fora, els arbres

del carrer combatien contra la boira i li arrabassaven filagarses de teranyina. Un llumet d'oli vacil·lava encara a la tenda de Mariàngela l'herbolària, una tenda diminuta amb existències salutíferes de sàlvia, carquèxia, falzia, fumària, sivina, espernallac, pell de serp i regalèssia. La nostra electricitat arrossegava una vida precària. Temfem a cada moment una nova visita de la tenebra, però no gosàvem torbar el repòs ben merescut dels ciris. La dansa de la pluja esdevenia frenètica. Semblava que acomplís un ritu cruel, guerrer i prehistòric. El ritme m'evocava un confús paisatge capsità. Suscitava en mi ressons atàvics, i ara assistia sota el tam-tam del xàfec a cerimònies de màgia de caça. Ronchi se'm transformava en bruixot, i Mònica es metamorfosava en una cérvola ferida per mil puntes de sageta retocadíssimes, fetes amb sílex del Grand Préssigny. Burgundòfora i els altres udolaven, salvatges, tot seguint Mònica. Les àrides cingleres es clapejaven de sang. Letizia va ser l'esperit protector de la cacera. Carola i jo contemplàvem solitaris l'escena. Carola somreia i es llepava amb fruïció els llavis molsuts de verge capsiana.

Apedregaven Mònica amb crits d'una indignació unànime. Tots es varen posar d'acord per aclaparar-la, tots, excepte Carola, la qual tan sols somreia. Mònica havia comès una falta de petulància (tant se val no recordar-la), i la penitència imposada era excessiva, atuïdora. Burgundòfora dirigia, molt competent, l'acció. Mònica es declarava en derrota i butxaquejava d'esma, a la recerca de caramels de menta per a Famagusta. L'infant, mig empiocat, ja no en volia i rebutjava impietosament la caiguda Mònica. Famagusta es refugiava ara als braços de Carola i la confonia una mica amb Letizia. Famagusta tenia, és clar, molta son i era tan sols un ésser que creixia, però no es podia negar una colpidora i estranya retirança entre Carola i Letizia. Carola era potser més bonica. Potser perquè aquesta nit Letizia dormia dintre un taüt, abrigada per la terra molla.

Letizia sota la terra molla, blanca i freda sota la terra molla. Letizia sense veu ni emparança, sola. Ni una ombra de gat diabòlic a la seva vora. Letizia, blanca i freda, sola sota la terra molla. Els ocells ja haurien emmudit entre el brancatge dels xiprers, d'un verd perenne. La pluja començaria a corcar l'excellència cremada de Santa Maria Liberal. El fosser remugaria entre somnis, desitjós d'un mallal de vi. Letizia es quedaria sola sota la terra molla. Generacions d'ocells passarien a través de la menuda xarxa dels xiprers. L'enterraments cauria en el clot darrer i seria substituït per una filera de col·legues delerosos de vinassa. Santa Maria Liberal s'ensorraria, corcada per l'avidesa de la pluja. Letizia es quedaria sola sota la terra molla, podrida de verms sota la terra molla, pols sota la terra molla. Letizia, pols i terra molla, a estones pols, a estones terra molla. Avui, encara, Letizia, blanca i freda sota arrels de xiprers, sota cels orbs, sota la terra molla. Menja de verms més tard, una mica de pols dintre un taüt sota la terra molla. Al llarg dels mil·lenaris els cavalls de Tomeu faran sonar una pols remotíssima, la de la meua Letizia, ara blanca, freda i sola sota la terra molla.

La llum elèctrica feia pampallugues. Burgundòfora i els altres es reconciliaven amb Mònica, retuda i humil. Paus enlestides, la conversa s'allargassava, una nonnon sota la pluja. Protegit pel somriure comprensiu de la duquessa, Valesi abraçava Lluïseta. Hildebrand recitava de cor la lliçó a la seva Fanny. Fàtima era víctima d'un miratge clàssic: palmeres llunyanes, mosques perdudes, un primer terme cruelíssim de desert. Fàtima propugnava des de sempre la revolta panislàmica i se la representava com una cursa romàntica de camells en una nit de lluna. Xantipa es tranquil·litava una mica, perquè de segur que les *Six dames en noir* avui no tornarien. Ronchi queia una altra vegada presoner de la febre. Li havia passat de sobte, en arribar, i ara tremolava de nou i en demanava perdó a Cristal-

lina. Ella l'excusà amb molt bona voluntat i s'interessava per la seva salut i per l'or del rellotge, però Ronchi, que no venia d'un llinatge de senyors, no el va saber oferir. Famagusta importunava Carola. Exigia un conte, i Carola mirava desolada al seu entorn, a la recerca d'auxili. Mònica hi acudia, molt amable. Narrava amb gràcia *Aladí*, i Famagusta i la vella duquessa l'escolta-ven sense respirar. Sapofrena feinejava a la cuina. Nin-gú no recordava Letizia.

Amainava la libidinosa i guerrera dansa de la pluja. Els núvols s'amagriren, i les gotes ara contaven a la teulada una història íntima, quasi tant com la d'*Aladí*. La lluna sortia i regalimava de tristesa i de verdet. Com que era una lluna de coure, la danyava la humitat. La pluja feia la clucaina a mig camí de ponent. Hi havia una reunió de gats diabòlics, que jo endevinava però no podia veure, al peu de les torres de Santa Maria Liberal, cremada i gòtica. Tots els campanars de la ciutat varen deixar caure deu batallades solemnes. Rodolaven des de les altures senyorejades per les cigonyes i eixordaven les nostres orelles. Famagusta assegurava amb molt de temor que era la veu del geni d'*Aladí*. La duquessa Burgundòfora s'associava a aquest parer, i Mònica opinà baix baixet que la duquessa semblava certament una besàvia. Renaixia en Mònica l'esperit contradictori i venjatiu: ara tractava Burgundòfora com si fos una beneïta i ho feia amb tota polidesa i sense gens de misericòrdia. La lluna anihilava l'oposició de les finestres i encomanava confiança a la llum elèctrica, enfortida del tot uns instants després.

Aladí es coronava emperador de la Xina i vivia feliç amb Brudulbudur. Famagusta demanava aleshores l'*Alí Babà*. La duquessa també s'hi interessava, i Mònica es resignà a convertir-se en *Sxerezada*. Sapofrena la va interrompre a les primeres paraules per avisar que el sopar era servit. Burgundòfora presidí, li tocava de fer-ho per l'edat i pel llinatge. Tots menjàvem amb gana

i evocàvem discretament Letizia. Valesi no podia ara abraçar Lluïseta i li prometia amb els ulls un amor inextingible. Hildebrand vigilava, professor magnífic, la fam de la seva Fanny, una fam proverbial. El flagell de la febre abandonava Ronchi, reanimat per l'aliment copios. Bescanviava entre dos glops amb Cristallina el judici merescut per l'abadessa, un judici condemnatori que ni el vi no atenuà. Fàtima atreia Xantipa al seu partit panislàmic. Sapofrena anava i venia, adelerada. Guanyava davant nostre (i constituïem un tribunal agraït i devotíssim) un campionat de pulcritud culinària. Sapofrena m'havia vist néixer i esmerçava passió i competència per tenir-me sempre content, però era enemiga de l'amistat múltiple i de la conversa excessiva. El tumult de les nostres veus la neguitejava, ferida en l'orella i en el seu equilibri econòmic, i es refugiava de grat, en els moments de lleure, al seu reialme de vora el fogó. Famagusta, una estona desvetllada per la llum meravellosa i protectora d'Aladí, requeia en la son i confonia Carola amb Letizia. Mònica la corregí, i jo la renyava. Famagusta plorà i va prometre que seria bona minyona. Carola somreia. Tots la miràvem, de sobte, i empal·lidíem. Famagusta tenia raó: hauríem jurat que veïem Letizia rediviva.

L'esguardàvem amb desconfiança. Emmudíem. Carola somreia i no va dir res per disculpar-se. Ningú no li podia altrament exigir cap explicació. Tots vàrem comprendre que una llei era transgredida, però ni el fet ni la circumstància no constaven en cap previsió de codi, ni que fos alemany, i el nostre sentit conservador ens defenia, d'altra banda, d'innovar en aquesta matèria. El nostre sentit conservador i la bellesa gloriosa de Carola. Ningú de nosaltres no la coneixia. Es presentà en el mateix moment de morir Letizia i ens donava un nom, Carola Marelli. Afirmà el parentiu amb la morta i sempre somreia a tall d'esperit fort. I nosaltres li ho perdonàvem, a causa de la seva bellesa. Carola, bellíssima, més bonica que Fanny, que Fàtima,

que Xantipa, que Cristallina, que Mònica, que Lluïseta. Potser més bonica que Letizia, aquella Letizia morta definitivament als meus braços i enterrada dintre un taüt, sota la terra molla.

Trencàvem amb esforç la suggestió col·lectiva. Atribuïem oficialment l'embuix a la malcriadesa esclatant de Famagusta i li imposàvem sense apel·lació el llit. Famagusta xisclà i tingué un vòmit de caramels de menta. A la fi Sapofrena la treia de l'estança i la cal·mava, econòmica, amb escalaborns de mots. Aleshores tots vàrem riure una mica immotivadament, histèrics, i tots vàrem adduir arguments per allunyar la por. Mònica afirmà que la boca de Carola diferia de la de Letizia: la de la morta era grossa. Vaig meditar, desconcertat. Potser la meua Letizia ja se'm desdibuixava de la memòria? Vaig trobar sempre la seva boca petita sota els meus llavis. Mònica pontificava i ens ofrenava a la menuda un enfilall de records de Letizia. Tots vàrem perdre la gana, excepte Fanny. Carola somreia.

Acabàvem de sopar, i Sapofrena llevava la taula. Uns miols estroncaven la peroració de Mònica. Els localitzàvem a la porta, i Sapofrena l'obrí. Un gat entrava i no era diabòlic, sinó tan sols d'Angora. Tots ens adonàvem que es tractava del gat predilecte de la nostra Secundina. L'animal s'arrossegava voluptuós i lent per les rajoles i endrapava les sobralles del nostre festí funerari. L'amoixàvem per torn rigorós, i Carola va ser l'última a amanyagar-lo. La mà sobre el llom excitava els meus nervis. El gat badallava de plaer, s'aclofava molt burgès a la falda de Carola i s'adormí de seguida. Ens ensopiem. La duquessa, familiar i democràtica, proposà una partida de cartes. Callaré per vergonya els noms dels jocs, uns noms del tot tavernaris, perquè no en sabíem d'altres. Mònica tallava sovint, afavorida per la fortuna, i com per miracle posseï totes les voltes el pericot. La duquessa va ser la primera a fatigar-se. Organitzàvem una mica de música, i la nos-

tra amiga dels talents diversos cantà *Lucia*. Dominava l'obra, natural i segura. Tots l'aplaudíem, i ella saludava com de dalt estant d'un escenari.

La duquessa, carregada d'experiència, d'anys i de pecats, cloïa les parpelles. Tardejava. La duquessa enyorava la quietud del seu feu pirinenc, amb el so d'esquellincs de ramat sota els avets mil·lenaris. Valesi abraçava Lluïseta per primera vegada després del sopar. Hildebrand envernissava d'erudició la seva Fanny. El cos de Fàtima brandava, imitador inconscient d'un galop de camells tribals i romàntics. Xantipa pensava de nou en les germanes negres i feia literatura amb el seu terror. Cristalina i Ronchi enllestien una altra abadesa. Samsó lladrava al pis d'Ofèlia Framis, i el gat d'Angora obria els ulls i alçava molt prudent les orelletes. Carola somreïa. Famagusta era víctima d'un malson a la cambra contigua, es queixava i demanava la seva mare. Sapofrena acudí a calmar-la. Mònica insistia a col·locar-nos una romança de Bellini i no reeixí en aquest seu propòsit. A fora, la lluna prosseguia la seva cursa impassible i defugia la traïdoria de les estrelles. Dotze hores rodolaven des de l'imperi multiplicat de les cigonyes. La presència de Carola limitava l'oblit de Letizia.

Letizia, allí, dintre el taüt, sota els xiprers, sota la lluna, sota la terra molla. Les arrels dels arbres furgarien la terra molla. Letizia, blanca sota la lluna de coure. Letizia cridaria la seva desemparança sota la nit glaçada, una primera nit de cementiri. L'ullot enemic de la lluna s'immobilitzaria sotjant-la damunt les torres de Santa Maria Liberal. Les rates-penades fregarien en un vol vacil·lant i compacte la terra molla. Les xibeques esbufegarien malediccions i presagis de càstig des dels brancatges més encimats. Letizia, sola sota la lluna de coure. Letizia, espaordida i trista sota la lluna de coure. Correria la generosa porrona del fosser per un cercle de col·legues, un cercle on es conten velles històries

d'ànimes. Algun gat diabòlic urpejaria la fanguera xopa, a la recerca d'esperits damnats i de deixalles macabres. Els verms començarien a rosegat la carnassa fresca, una despulla anònima. Letizia, allí, la primera nit de cementiri. Blanca sota els xiprers. Trista sota la terra molla. Sola sota la lluna de coure.

Burgundòfora sentí les campanades i les comptava amb cura. S'alçà després i tots la varen imitar. S'acomiadaven, compungits oficials, de mi, i el condol m'era prodigat amb frases fetes i llocs comuns. Carola es quedava, i ningú no se'n mostrà sorprès. En sortir, Burgundòfora caigué en la distracció de Famagusta, i tots s'esborronaven i varen activar la partença. Mònica augurà en veu baixa, ennuegada de romances de Bellini, esdeveniments malignes per a aquella nit. Ronchi es distreia amb Cristallina i li regalava, tardà, tot recant-li, el rellotge espatllat. En ponderava la solvència pretèrita i recomanava amb hipocresia l'eficàcia d'una intervenció quirúrgica per a revifar la maquinària. Valeri acariciava Lluïseta. Hildebrand cenyia amb un braç l'estretíssima cintura de la seva Fanny, una noia entementada, esvelta. Al meu darrera, Carola somreia. Fàtima estipulava amb Xantipa un formidable ajut econòmic per a la revolta panislàmica. Els passos del seguici retrunyien per tota l'escala en tenebra. Jo pensava en ell, en el vell cavall negre, en un gat diabòlic, en la pluja capsiana, en la lluna de coure, en un fèretre colgat sota la terra molla. Al meu darrera, al meu costat, fregant-me, Carola somreia. Els meus amics arribaven al carrer i es dispersaven, perseguits arreu per la lluna. Vaig tancar la porta.

Famagusta gemegava colpida por un malson estomacal, a causa dels caramels de menta que se li havien indigestat. L'infant es despertava amb la boca torta de nàusees. Sapofrena li preparà una infusió combinada de tarongina i marialluïsa i la hi feia beure molt bullent. Famagusta s'escaldava la llengua i es deixava aca-

riciar per Carola, asseguda a la seva vora. L'infant la confonia de nou amb Letizia, i Carola somreia. Fama-gusta es calmava sota els dits savis de Carola i repre-nia un son tranquil, reparador. Abandonàvem a poc a poc el dormitori de l'infant. La lluna penetrava a grans dolls per les finestres i ens banyava de llum. El rostre de Carola s'enduria sota la lluna de coure. Esdevenia marmori i d'una semblança esgarrifosa amb el de Letizia. En mirar-lo, Sapofrena es va senyar amb presses i fugia, esglaiada, a tancar-se a la seva cambra. Carola reia, provocativa, i amanyagava minuciosament el gat d'Angora. Els meus nervis no ho pogueren suportar. Li arrabassava amb fúria la bèstia, aclofada de nou a la seva falda, i llançava el fèlid, sentint-me suggestionat pel record de lectures confuses, daltabaix d'una finestra, al carrer, sota la lluna de coure. Sabia molt bé el risc d'una polèmica amb Secundina, però el sacrifici del gat d'Angora va ser, malgrat tot, inevitable.

Carola s'alçà, muda i terrible, sota la lluna de coure. Els ulls li lluien acusadors, magnífics. Que era blanca Carola sota la lluna de coure, que era bonica Carola sota la lluna de coure, que apareixia bonica Letizia sota la lluna de coure! Tenia al meu davant la visió esborronadora de Letizia, blanca i viva, concreta sota la lluna de coure. La meva pobra Letizia, trista i sola sota arrels de xiprers. Letizia, colgada dintre un taüt sota la terra molla. Letizia, enterrada a les quatre de la tarda, un temps capsità, remotíssim. Letizia, morta als meus braços, de veritat i per sempre, d'una palingenèsia impossible, d'una resurrecció també impossible. I, tanmateix, l'obsessió de Letizia, allí, al meu davant, sota la lluna de coure. Com se m'oferia Letizia sota la lluna de coure, com se m'oferia Carola sota la lluna de coure, com quedava nua i blanca sota la lluna de coure! Volia fugir de l'espectre de Letizia. Carola viva m'atreia, dura i magnífica sota la llum de la lluna. Optava a la fi per abraçar Carola i, ahora, una imatge que per instants se m'esborrava de la meva Letizia, pàl·lida i desempara-

da dintre el taüt, sota un xiprer, trista sota la terra
molla, sola sota la lluna de coure. Vaig estimar apas-
sionadament, tota la nit, Carola Marelli.

Barcelona, 29 novembre - 4 desembre 1936.

Revisada pel juny 1963 - abril 1964.

MARIANGELA L'HERBOLARIA

Jo no entenia com havia pogut emmalaltir amb tanta existència d'herbes salutíferes. Havia fonamentat la seva lluita, segons afirmació pròpia, en la fe en els remeis de la natura, de la qual participava el meu primer mestre d'humanitats, mossèn Silví Saperes. Cap al tard, a l'hora en què jo miro com la boira alluenta l'asfalt del meu carrer, el capellà entrava a la tenda de l'herbolària, qui sap si a recomanar l'eficàcia d'alguna fórmula, recollida als papers d'en Genover de Vilanant, deixeble del senyor Vehí, pagès de la Pera. Presidien la botiga de Mariàngela dues pintures barroeres, pretesos retrats de Linneu i de Jaume Salvador. Cobrien les parets petits calaixos i prestatges plens d'arrels, branquetes i fullam, distingits per rètols que precisaven els noms vulgars i científics de les plantes, d'acord amb els coneixements de mossèn Saperes, ordenador d'aquella flora. A mig aire del sostre i entorn de l'habitació, una mena de galeria de fusta permetia d'abastar, amb l'auxili d'una escala adossada al mur, els estants superiors. Des de fora, en tornar d'estudi, jo espiava com les dues siluetes s'encorbaven damunt el taulell, altes i confuses en la penombra de l'estança, i es perdien a vegades en el secret d'un recambró. En sortir, el capellà venia a recitar-me mitja dotzena de versos llatins i a revelar-me la virtut del crespinell picant, purgatiu molt enèrgic, emprat altrament, en cataplasmes, per guarir els tumors limfàtics. Examinàvem després l'atlas de Botànica de monsenyor Sebastian Kneipp, adquirit a la llibreria de Joseph Kösel, a Kempten. El luxe d'aquells anys! Tots ens esguàrdàvem, apassionats, hostils, esperant l'acontentament de la sang vessada sota els sols i la pluja: la sang que ha destruït tantes coses, per exemple el meu món, el de la meva mare i el del pobre amic Salom, a qui desitjo pau. Mossèn Silví es delectava aleshores a paladejar els mots dels clàssics, passejant-los per la boca com si

fossin ametlles de Sinera, i m'exigia la significança de vomer o de *paludamentum*. El meu pare assistia algun cop a les lliçons i somreia al meu esforç, que creia ben inútil, però deixava fer, perquè tenia l'optimisme del qui es guanya esplèndidament la vida. El meu pare començava a patir d'accessos congestius de tos i de dispèpsia. El capellà li indicava que prenguéss, de seguida de dinar i de sopar, una cullerada d'infusió de sàlvia, barrejant-hi, per amorosir-ho, un ditet d'aiguardent amb sucre. El meu pare bevia l'anísat, tot deixant amb dissimulació la sàlvia, i s'apressava a assegurar a la meva mare que es trobava més bé. En saber per mi el tractament, Mariàngela es declarà més aviat partidària de la nepta.

—La *nepeta cataria* mai! —digué mossèn Saperes—. Això és bo per a l'histèric.

I la meva mare, delicada dels nervis, consumí llavors, amb escassa fortuna, notables quantitats de caps de brot d'herba gatera. He d'assenyalar, en canvi, l'èxit, damunt els panadissos crònics de la nostra Secundina, de l'arrel bullida de segell, aixafada i mesclada amb llard dolç. En aquella ocasió, és cert, el capellà i Mariàngela aconsellaren unànimes.

La bombeta de la tenda de l'herbolària feia sempre pampallugues i una claror com de llum d'oli. La figura de Mariàngela s'allargassava dintre i s'immobilitzava de sobte, després d'una tria i remena del seu tresor curatiu, en un racó de la botiga quasi sense parroquians. De tard en tard, hi comprava una italiana intel·lectual i trista, que es feia anomenar Letizia i vivia amb un pintor a les golfes de casa. La grassa senyora de Framis n'era també clienta. Ofèlia duia ja perruca, tenia un pequinès que convenia que expectorés i cobria les carns fofes amb uns vestits llarguíssims, abillada amb els quals semblava sempre un astròleg de fira de festa major. Jo coincidia a vegades amb la dama, mentre em proveïa de regalèssia, d'anissos de comí o, pels voltants de Nadal, de molsa i galzerans per al pessebre. Jo era amic de l'herbolària i procurava defensar-la quan Se-

cundina, com era el seu costum, l'acusava de gasiva i rica per males arts. Secundina esmentava visites a deshora, que pagaven a Mariàngela, a pes d'or, experiència i medecines per a malures estranyes. Algú havia vist, afegia, al recambró de la botiga, retalls d'ungles, rulls i trossos de cera d'aparença humana.

—Que abominable! —exclamà, en assabentar-se'n, la meva mare—. D'aquí endavant, no hi tindràs cap tracte.

—Mossèn Silví bé la freqüenta —vaig argumentar.

—Mossèn Silví té dispensa del Papa per a moltes coses i, a més, és una mica sant —respongué la meva mare.

Però jo no feia cas de prohibicions i guardava aquestes i altres paraules al fons del meu record.

L'herbolària tenia una filla, educanda en un convent de la Presentació, on aprenia a portar el pòndol d'una casa, Història Sagrada, francès, mitja i comptabilitat. La noia passava les vacances amb la mare i l'ajudava a la feina de rera el taulell. Mariàngela era vídua. El seu marit, d'una bella fesomia mongoloide, es trobava a Mèxic, no sé per quina causa, en esclatar la revolució de Madero. Quan es produí la matança de xinesos a Torreón, varen abatre l'home, enmig de diminutius afectuosos, a cops de garrot. Varen passejar després el seu cos nu i els d'altres estossinats dalt d'un carro d'escombraries precedit d'un trompoteig estridentíssim. Tocaven, sembla, una marxa militar.

Il·lustrada, la noia abandonà el col·legi i es casà amb un terratinent madur. El matrimoni residia al camp. La filla venia a veure l'herbolària en auto propi, un xic atrotinat. Secundina sortia, ponderativa, al seuencontre i envejava l'elegància dels seus capells, d'una línia de campana o de tapadora. La meva mare se sorprenia de l'esclat actual de Mariàngela, que ella evocava a Sibera, en companyia d'un germà idiota, d'un cap enorme sempre embenat, perquè se l'obria en totes les cantonades.

—Collien herbes pels marges. Una misèria, recordes?
—preguntà al meu pare.

—Algun cop m'ha explicat —vaig interrompre amb innocència— que és parenta nostra.

—I ara! —protestaren ells—. Per quin cantó, si ets servit d'aclarir-nos-ho?

La conversa va fer que jo saludés una temporada l'herbolària d'esquitllentes, perquè no m'agrada la inexactitud. El temps s'escolà, jo creixia i no notava l'estrall dels anys en aquella cara familiar. Em vaig commoure quan mossèn Silví em va comunicar que Mariàngela estava molt malalta.

—Com és possible! —vaig cridar—. Amb tants de remeis a la seva disposició?

—Quan arriba l'últim temporal —contestà el sacerdot—, no hi ha elixir que ens adobi, ni que t'administris petricons sencers d'aigua safranosa, agàric i sèver socotrí.

Una tarda, els dos cavalls de la mort, parats davant la tenda, s'espolsaven les mosques amb les llargues cues, ara a la dreta, ara a l'esquerra. A la fi, taüt negre, gori-gori, dol de gendre i de cosins llunyans. A la porta, en el rotlle de comares, Secundina subratllava, criticant la filla, la modèstia de l'enterrament.

—Ha estat potser desig exprés de la difunta —atenuà una veu.

—És matèria opinable —admeté, reticent i dialèctica, Secundina.

I jo vaig avançar uns quants passos i vaig seguir Mariàngela carrer enllà. Pel trajecte, mossèn Saperes em digué d'ella que havia estat una bona dona i alguna cosa més que no m'autoritza a repetir. La tenda va passar aviat a uns altres amos i va ser modernitzada amb unes certes pretensions. Tothom trobà que la il·luminació, per exemple, havia quedat perfecta, però ja no ens abellia mai d'entrar, al capellà i a mi, a la botiga nova.

TRES SORORES

La senyora Magdalena Blasi era l'única a visitar encara les germanes Ginebredes. Quatre o cinc vegades l'any anava al pis humilíssim del carrer de la Llanterna, prop de la plaça del Sol, "a fer una estona de companyia a aquelles desgraciades". Morta la Madrona, la petita, molt de temps enrera, les Ginebredes eren ara dues, l'Amèlia i l'Elpídia, l'última sempre malalta. La senyora Blasi acostumava a dir, rient fort, que l'estranyesa del nom en tenia la culpa. Les germanes acollien l'acudit, vell com la seva autora, amb un somriure equívoc de fadrines pobres, reticent, obsequiós i fi. Quan les visitava, la senyora Magdalena els regalava trossos de roba molt sargida, algun dolç farinaci, peces de vaixel·la escrostonada, essències barates en ampolletes de mostra, sabó escantellat i escalabornat. Les germanes Ginebredes rebien la mescla d'ofrena i d'ofensa amb benediccions barroques, escarafalloses d'agraïment, amb l'esperança d'obtenir, potser algun dia, una mica de caritat més positiva. "Si no ho voleu, m'ho tornaré a emportar: sigueu franques", deia la senyora Blasi, amb un bri d'eixutesa a la veu, advertidor del seu disgust davant algun remot refús possible. Per tranquil·litzar-la, les germanes s'apressaven a prendre-li l'objecte dels dits i asseguraven que sí que el volien, car elles ho aprofitaven tot. Avesades a viure gairebé de miracle, de la insegura llàstima del cosí Ribalta o d'Angèlica Antommarchi, que elles apuntalaven amb modestos treballs d'agulla, les Ginebredes desplegaven una intel·ligència matemàtica de primer ordre, més meritòria i sorprenent que les conegudes multiplicacions de l'Evangeli. Sobretot la més gran, l'Amèlia, perquè l'altra estava sempre malalta. L'Elpídia era, és trist de dir-ho, tan sols un destorb, agreujat per les circumstàncies d'un món destruït per la revolució i la guerra. Les circumstàncies atuien les Ginebredes i el fuster sense feina del pis de sobre, i també el capellà de més amunt, mossèn

Silví Saperes, tan esclau d'elles com ho eren el matrimoni rellogat al darrer estatge (un jove matrimoni que esperava amb una il·lusionada angúnia el primer fill) i els altres inquilins d'aquella casa d'un barri humit de menestrals. Adhuc el propietari, un advocat que vivia allí de les seves rendes, donava a entendre, amb una tàctica un poc errònia, que, si Déu no ho remeiava, es moriria aviat de fam. Tothom veia, però, que la seva dona s'engreixava, que s'endiumenjava amb braçalets i arracades de penyora llarga i que adquiria les millors viandes de les botigues. Tots es malfiaven també, sense raó, del capellà, a la força adepte d'un auster primitiu cristianisme, i de les Ginebredes, "aquelles senyores que anaven a missa amb mantellines de puntes bones". La llàstima era regatejada i fins negada a les germanes, pertanyents, als ulls dels veïns, a un altre braç, a un món d'opressors que seria arrasat a curt termini. L'educació rebuda en època opulenta les diferenciava dels altres llogaters i neutralitzava l'actual desemparança i l'eficàcia dels somriures i de les bones paraules que prodigaven tot el que podien, per bondat, per por i per atreure's benvolença i amics, ara que es trobaven tan soles. La memòria i els propòsits dels veïns les destinaven, tanmateix, juntament amb mossèn Silví i el propietari, al pròxim sacrifici social. Elles ho endevinaven i s'escriuïen en pensar-hi, perquè estimaven la vida per damunt de tot. Eren febles i pobres, però estimaven la vida, aquella vida que abandonà la Madrona, quasi de sobte, quan la noia tenia vint anys, trenta enrera. Les germanes parlaven amb freqüència de la morta, entre elles i amb la senyora Magdalena Blasi. "Era la més bonica de vosaltres i també la qui valia més", deia la vella senyora. "S'assemblava al vostre pare." Les altres, humils i molestes, ho admetien sense objeccions, perquè la Madrona era morta, i totes tres aixecaven els ulls per mirar el retrat de la noia (rossa, de faccions esborradisses), penjat entre el del papà i el de la mamà. "El vostre pare era magnífic", ponderava la senyora Blasi, amb un impudor de vella. I esguardava una es-

tona aquella cara ampla i sensual, adornada amb bigotis llarguíssims, a la manera del darrer kàiser. Males llengües insinuaven que la senyora Blasi havia estat amant del senyor Ginebreda. Les germanes ho sabien, s'ho creien i l'odiaven, però s'afanyaven a estimular els records de la vella amb somriures indulgents, molt còmplices. Els agradava d'evocar amb la senyora Blasi aquell ambient desaparegut de quan eren joves, un univers meravellós, ple d'abundància i d'alegria. El papà anava sovint a París, pels seus negocis (el nom que donava a les seves disbauxes, segons l'opinió de la senyora Magdalena Blasi), i tornava amb presents esplèndids per a l'esposa, que tant havia de perdonar, i per a les seves filles, unes adolescents avantatjades, fortes en francès i en piano. L'Amèlia i la delicada Elpidia tocaven a quatre mans el *Qui vive* o el *Mio bel amoretto*, unes composicions de moda, comprades pel papà *chez* Dotésio, interpretades amb gran estil, amb la seva agudíssima veu de tiple, per la Madrona, i corejades amb una empenta salvatge pel servei de l'escala. De tant en tant organitzaven balls i concerts familiars amb els cosins, en Quildet Nogueres i els nois Ribalta, que estudiaven a la Universitat. Les Ginebredes invitaven algunes amigues, i els cosins hi portaven companys d'una relativa bona fe, tímids, afectats d'una suor fàcil. En Carlets Ribalta cantava amb la Madrona unes lletres absurdes, amb música de la *Chanson créole* de Ketterer, o de *L'adieu* de Gustave Sange, i duos d'òpera italiana. Les Ginebredes grans executaven després la *Mandoline* de Thomé, *L'hirondelle perdue* de Hess, la *Sérénade* de Franz Hitz o *La harpe éolienne* de Sydney Smith. La vetllada finalitzava amb el *Vorrei morire*, que l'Estanislau Ribalta, pretuberculós (finà en plena joventut), entonava amb força sentiment. Els aplegats dissimulaven amb polides mofes la singular esgarrifança i el llagrimaig que els encomanava "aquella cançó ridícula". Més tard, els representants del sexe fort repetien llocs comuns sobre el valor de Wagner, i les senyorettes s'ensopien una mica, fent veure que els escoltaven,

fins a l'hora del berenar, un berenar d'aquells temps, presidit pels papàs, per Angèlica Antommarchi i per la senyora Magdalena Blasi. Entrat el vespre, els forasters s'acomiadaven. Ja soles, les germanes comentaven els esdeveniments de la tarda, criticaven amb una esborronadora lucidesa les amigues, examinaven amb precisió i rigor les diferencials somàtico-pecuniàries dels amics dels cosins i s'adormien a la matinada, projectant una nova reunió, trampolí per al sagrament del matrimoni. Certament, gràcies a aquelles festes es varen concertar moltes bodes, que l'Amèlia i l'Elpídia analitzaven amb la senyora Magdalena Blasi, quan rebien la seva visita. Gairebé totes havien resultat un pur fracàs. "I això ens consola de la nostra solteria", deien les Ginebredes. Afirmaven (sobretot l'Amèlia) que s'havien cansat de desesperançar pretendents, però la senyora Blasi judicava que ningú no havia mai pensat seriosament en elles, "perquè tothom sabia que el vostre pare no tenia sinó deutes. A peu coix hauríeu anat a casori, si algú us n'hagués dit una paraula autèntica". Les escandalitzades Ginebredes ho negaven amb energia, però en el sagrari del cor reconeixien la raó de la vella. Un temps, les tres germanes havien estimat alhora el cosí Carlets, esvelt, amb prestigis d'elegant, el qual preferí al capdavall la Madrona. La decepció uní les dues grans contra la petita, víctima de mil menudes crueltats, amb alternatives de petons cridaners i d'irreprotxables escenes de gelosia. De sobte, una tarda vulgar d'hivern, quasi sense allitar-se, la Madrona es morí. Era una noia de no gaire imaginació, que es delia per casar-se i disposar tota la vida de cotxe propi. Embellida pel desesper d'en Carlets i dels papàs, aquella desaparició prematura desvetllà penoses fiblades a les consciències de l'Amèlia i de l'Elpídia. Tots exalçaven la memòria de la Madrona, des d'aleshores convertida en el centre d'un tendre culte. Varen ser entronitzats, a totes les estances del pis familiar, retrats de la noia en transcendents postures, d'una rigidesa poc simpàtica, i muntats al davant suports de vidre, a guisa d'altars

minúsculs, amb llums d'animeta i flors artificials. El promès es casà després amb una dona rica, s'apartà dels Ginebredes i va esdevenir a poc a poc un senyor apoplèctic, de sòlid criteri, sord. Les Ginebredes anaven ara a pidolar-li de tant en tant escorrialles de sobrançes, que amollava o no, segons l'imprevisible procés de les seves digestions.

La mort de la Madrona va ser la primera de les dissorts dels Ginebredes. Va venir després la paràlisi progressiva de la mare, la seva paulatina imbecilitat. Des de la cadira d'invàlida, xisclava, escopia insults, sorollava la casa, com si es volgués a la fi rescabalar dels anteriors resignats silencis. Tota vida de relació es va fer impossible per als Ginebredes, i la solitud coincidí amb l'evident ruïna de la família, que es va quedar a poc a poc, ningú no sabia com, sense un cèntim. El pare afirmava que tot ho havia despès per motius de salut.

Mentre ell va viure, però, els Ginebredes varen poder encara mantenir una aparença del vell rang. Cada estiu, les dues filles anaven amb la mamà paralítica a una torre dels afores, que tenien llogada des de la infantesa de les noies. Les tres germanes havien jugat amb els cosins al jardí minúscul, un jardí amb un petit brollador al centre i, al voltant, mitja dotzena de rosers i d'acàcies. Hi havia una vella tortuga que sempre menjava trossos de tomàquets i enciam. Al jardí, l'Elpídia i l'Amèlia recordaven la Madrona, que els remordiments i l'enyor transformaven en fada i en santa, i se sentien cap al tard molt deprimides. Passaven núvols, tocaven hores, sotjaven les menjades de la tortuga. Les filles infermeres agençaven després la mamà, bavosa i immòbil sota alguna acàcia, i així s'escolaven els dies, iguals i grisos, fins al traspàs de la senyora Ginebreda. Ara, quan l'Elpídia podia, les germanes arribaven passejant fins a la torre, s'atansaven als barrots de ferro de la cleda, esguardaven una llarga estona el jardí i pensaven, sense destriar massa, en la Madrona, en els pares i en la tortuga. La malenconia de les germanes era tan

remota, tan íntima i tan complexa, que la confonien amb el lliscar de la pròpia sang i ja la podien expressar només amb un somriure. El jardí tenia encara el brollador al centre i, al voltant, la mitja dotzena de rosers i d'acàcies.

Al seu moment, el pare també es morí. A les darreries, era un cavaller de venerable aspecte, que caminava tentinejant amb un bastó i jugava de tres a cinc al tresillo en un club rònec. Aclucà els ulls amb una indiferència d'home ben educat i deixà en un perfecte desempar les seves filles. En recordar-lo, elles deien, admiratives, sense cap retret: "Ai, si ens veia el pobre papà!" El papà presidia la llegenda familiar dels morts i de les festes esplendoroses del passat.

Les Ginebredes havien rebut una molt excellent educació d'adorn, amb professores particulars, de les quals la més notable va ser Adela Montoliu. D'una distingida família vinguda a menys, Adela era, quan s'encarregà de les nenes Ginebredes, una fadrina d'uns trenta-cinc anys, prussianitzada, miop, vestida sense gust, molt romàntica i molt *comme il faut*. Vivia amb la seva mare, una gran dama en altre temps molt bella, que havia arruïnat el seu marit, tot practicant esportivament un pecat habitual d'adulteri. La lletja Adela, adscrita en canvi, sense possibles vacances, a una moral estrictíssima, ensenyava a les Ginebredes francès i història, treta d'un compendi de l'*Anquetil*. Sota la seva vigilància, les Ginebredes llegien novel·les franceses. De primer, les de Mme Stolz: *Magali*, *La maison blanche*, *Les mésaventures de Mlle Thérèse*. Després, la normativa *Cadette* de Mlle Zanaïde de Fleuriot, i *Élianne* i *Anne Séverin* de Mme Augustus Craven. Ja més espigades, els permeté de penetrar, en traduccions franceses, en el món de la senyora Marlitt: *La seconde femme*, *La maison Schilling*, *La petite princesse des Bruyères*. D'amagat, però, les Ginebredes, que varen llegir tota la vida tan sols en francès, havien devorat alguns entreteniments de Bourget i fins i tot alguna voluptuosa pàgina de Prévost.

Adela Montoliu els dictava els *Avis d'une mère à sa fille* de Mme de Lambert i es delectava a repetir que "les vertus des femmes sont difficiles, parce que la gloire n'aide pas à les pratiquer. Vivre chez soi, ne régler que soi et sa famille, être simple, juste et modeste, vertus pénibles, parce qu'elles sont obscures. Il faut avoir bien du mérite pour fuir l'éclat, et bien du courage pour consentir à n'être vertueuse qu'à ses propres yeux". Adela els ensenyà també a distingir el *point à l'aiguille* de la *dentelle duchesse* i del *point à la rose*. Les germanes Ginebredes podien parlar de les qualitats i diferències de les puntes d'Alençon, de Milà, de Brusselles, de Flandes, d'Anglaterra, de Venècia. Podien parlar d'altres coses igualment refinades i inútils. No sabien res més.

Encara es veien, de tant en tant, amb l'Adela, l'antiga professora, ja molt vella, encorbada i agra. Es veien als Felipons, a l'hora del rosari, davant un Sagrat Cor que els inspirava molta devoció, i alternaven les pregàries amb acerbs comentaris a les actuals dificultats. Les tres dones havien oblidat les màximes de Mme de Lambert i furgaven amb una certa complaença en la pròpia misèria, aprofundint-se en el tema d'«ara els pobres quasi no podem menjar». A vuitanta anys l'Adela estava potser més resignada. Les Ginebredes podien encara viure'n ben bé una vintena i temien igualment la mort i la vida. La professora i les ex-deixebles es compenetraven avui del tot i es plantejaven amb imparcialitat, de potència a potència, els respectius problemes. "Si almenys l'Elpídia es posava bona!", deia l'Amèlia. Però l'Elpídia mai no es posava bona. D'ençà de la mort del pare, feia quinze anys, s'havia de colgar al llit amb els primers freds, febrosa, tossint fins a la primavera, queixant-se alternativament del cap, del pit, del ventre. L'Amèlia la curava amb abnegació, atenta als seus desigs sempre insatisfets per falta de mitjans, pacientíssima, sofridora del mal geni i del desesperat ensopiment de la malalta. Una vegada, una veïna, que tenia una gata que havia gatinat, els regalà, per distreure

l'Elpídia, una gateta. Acceptada a la primeria amb prevenció, tan sols "per no ofendre aquella bona ànima", aviat la bestiola va esdevenir el goig i el consol de les Ginebredes. Li varen posar un cascavell al coll i la varen batejar amb el nom de «Mur», reminiscència de la literatura apresada amb Adela Montoliu, però ho varen haver de deixar córrer, perquè el felí, amb aquest nom, no s'hi entenia. Compareixia al clàssic crit de «mixona», i les Ginebredes ponderaven la seva intel·ligència. Les germanes s'havien acostumat a introduir-la en les converses que entre elles mantenien, i semblava que la gata anava pel camí d'entendre-les del tot. La bèstia els recordava en certa manera la Madrona, aquella Madrona morta de tant de temps i que elles havien estimat i havien també avorrit. L'haurien anomenada «Madrona», si això hagués estat compatible amb el respecte degut als morts. Quan la gata es posava neguitosa (no l'havien mai deixada sortir del pis), les Ginebredes afectaven disgustar-se molt, però s'esbatanaven els narius amplíssims de l'Elpídia i lluien els ulls, enfonsats per la febre, de la malalta. Aleshores acarona la gata sense parar i ofereix un espectacle "del tot repugnant", com deia la senyora Magdalena Blasi. Però les Ginebredes no hi paraven esment. Cloïen les parpelles, pensaven en la Madrona i es perdien en la nostàlgia dels anys passats.

Uns anys que ja no tornarien. Ara només quedava la lluita quotidiana, la lluita per una engruna de pa, davant el buit. Cada dia, l'Amèlia baixava les escales, anava a portar la feina de mitja encarregada i es dirigia a les llargues cues, per obtenir una mica de carn per a la germana. Tornava tard, cansada, pels carrers de sempre: carrer de l'Aurora, carrer de la Virtut, carrer de la Murtra, placeta del Sol, carrer de la Llanterna. Fems i mainada, captaires sense braços ni cames, quasi sense cap. Petites tendes de venda de carbó i de queviures: palanganes amb aigua d'olives, pebrots i raïms, verds plàtans de preu inabastable. Multituds que no redimiria mai cap messianisme, fos quin fos, religiós o social. "Si almenys l'Elpídia es posava bona!", pensava

l'Amèlia, tot retornant a casa. "Si almenys es posava bona o es moria", es trobà pensant. I es lliurà amb delectança, sense notar-ho, a la meditació. S'imaginava en el seu adolorament i se'n compadí fins a les llàgrimes. L'Elpídia reposaria d'un cop, pobreta!, amb els pares i la Madrona, i ella es resignaria a passar uns llargs anys en la solitud, potser en un convent de senyores (el seu somni secret), fins a reunir-se al columbari amb els altres Ginebredes. Somreia al pensament, mentre pujava l'escala, i de sobte sentí que els remordiments la punyien. Oh, desitjava la mort de la germana, ella desitjava la mort de la germana! Obrí la porta del pis, es dirigí amb presses al llit de l'Elpídia i abraçà la malalta amb exaltades demostracions. Com si endevinés el fons inconfessable d'aquell trasbals, l'Elpídia la rebutjava amb duresa. "Arregla'm el coxí." Desorientada, l'Amèlia no l'obeïa. "Arregla'm el coxí, et dic", insistí l'Elpídia. "Que no saludes la Magdalena?" "Ara me n'anava", digué la senyora Blasi, que havia portat avui unes quantes capsos buides. "No hi tornaré més", decidí. Li desagradava la gata altre cop neguitosa, la tos de l'Elpídia, aquella misèria sense remei. "Sóc massa vella per a aquest teatre", pensava. "Me'n vaig al camp", digué en veu alta a les germanes. "Asseguren que la guerra se'ns acosta, i no voldria que m'arreplegués aquí, la veritat." Les Ginebredes varen empal·lidir. "Adéusiau, noies", digué la senyora Blasi. "Adéu, Magdalena." L'Amèlia l'acompanyà al cancell. En reunir-se, les germanes es varen sentir esclafades de solitud i de buidor. Les esgarrifava haver d'esperar sense defensa els bombardeigs aeris, en aquell pis com un prestatge, quasi un nínxol. Una mort comuna i barrejada amb el capellà, el fuster, el matrimoni jove, els propietaris (encara que amb aquests no, perquè també partirien oportunament al camp). Els semblava ja sentir els senyals d'alarma, acaronavent la gata, ploraven juntes, molt abraçades, i després varen enllestir amb gana el magre sopar.

1940-1950. Revisades per la tardor de 1964.

VIDA

ESDEVENIMENTS HISTÒRICS

ESDEVENIMENTS LITERARIS
(NARRATIVA)

1913 Neix a Santa Coloma de Farners
(la Selva).

1914

Mancomunitat de Catalunya. —
Primera Guerra Mundial (fins
al 1915).

1915 La família Espriu es trasllada a
Barcelona.

1916

1917

Vaga general i Assemblea de Par-
lamentaris. — Revolució russa
d'octubre.

1919

Gran onada de terrorisme a Bar-
celona.

1920

1921

El Desastre de l'Annual.

1922

A Itàlia: Mussolini organitza la
«marxa sobre Roma».

1923 Greu malaltia i llarga convales-
cència (fins al 1925).

Cop d'estat de Primo de Rivera:
comença la Dictadura.

1924

1925

1926

El Espejo de la Muerte, d'Una-
muno.

Proust inicia el cicle *A la recher-
che du temps perdu*. — *Les caves
du Vatican*, d'André Gide.

Edició catalana de les *Històries
extraordinàries* d'Edgar A. Poe,
traduïdes per Carles Riba.

Figuras de la passió del Señor,
de Gabriel Miró.

La parada, de Joaquim Ruyra.

Els herois, de Prudenci Bertrana.

Ulysses, de James Joyce. — *The
Garden Party*, de Katherine Mans-
field.

Mor Kafka.

Cases vistes, de Josep Pla.

Two or three Graces, d'Aldous
Huxley. — *El obispo leproso*, de
G. Miró.

- 1929 Publica el seu primer llibre: *Israel* (en castellà). Exposició internacional de Barcelona. — Crisi de la Borsa de Nova York.
- 1930 Ingressa a la Universitat. Caiguda de Primo de Rivera.
- 1931 *El Dr. Rip*. Proclamació de la II República. — Generalitat i plebiscit favorable a l'Estatut de Catalunya.
- 1932 *Lala*.
- 1933 Creuer universitari pel Mediterrani (Egipte, Grècia, Jerusalem, Constantinoble, Nàpols). A Alemanya: Hitler és cridat com a Canceller.
- 1934 *Aspectes*. Inquietud social i política: fets del 6 d'octubre. Max Brod edita les obres de Kafka.
- 1935 *Ariadna al laberint grotesc*. — *Mitjaigle a Citeros*. — Llicenciatura en Dret.
- 1936 Llicenciatura en Història Antiga.
- 1937 *Letícia i altres proses*. Guerra civil (fins al 1939).
- 1938 Mor el seu gran amic Bartomeu Rosselló-Pòrcel.
- 1939 Abolició de l'Estatut. — Segona Guerra Mundial (fins al 1945). *Le mur*, de Jean-Paul Sartre.
- 1941
- 1946 Publica el primer llibre de poemes: *Cementiri de Sinera*. *Pazai tuoi*, de Cesare Pavese.
- 1947 Referèndum i Llei de Successió. *La peste*, d'Albert Camus.
- 1948 *Primera història d'Esther*.





- 1952 *Any d'aprenentatge*. Comença l'edició completa i revisada de les proses, un primer avanç de les quals havia aparegut amb el títol: *Ariadna al laberint grotesc i altres narracions*, dos anys abans.
- 1953
- 1954
- 1955
- 1956
- 1957
- 1960 *La pell de brau*.
- 1963 Edició completa dels versos en un volum: *Obra poètica*.

Concordat amb la Santa Seu. — Acords militars i financers hispano-nord-americans. — Entrada a la U.N.E.S.C.O.

Entrada a l'O.N.U.

Llançament del primer «spatnik».

Primer viatge de l'espai (Iuri Gagarin).

The Old Man and the Sea, d'Ernest Hemingway.

Mites, de Jordi Sarraneda.

Cròniques de la veritat oculta, de Pere Calders.

La ciutat i el tròpic, de Ferran de Pol.

Nuevo resablo de don Cristóbal, de Camilo J. Cela.

Pròleg	5
I	
Tereseta-que-baixava-les-escales.	11
El meu amic Salom	17
Teoria de Crisant	20
Tòpic	25
Conversió i mort d'en Quim Federal	29
En Panets passeja el cap	36
El país moribund	40
II	
Letizia	43
Mariàngela l'herbolària	62
Tres sorores	66
Taules cronològiques	75



ANTOLOGIA CATALANA
DIRIGIDA PER JOAQUIM MOLAS

Titols publicats:

1. RAMON LLULL: *Llibre de les Bèsties*, a cura de P. Bohigas.
2. JOSEP ROBRENYO: *Teatre revolucionari*, a cura de J.-Ll. Marfany.
3. SALVADOR ESPRIU: *Narracions*, pròleg de F. Vallverdú.
4. *Ideari de Francesc Pi i Margall*, per I. Molas.
5. NARCÍS OLLER: *La societat catalana de la Restauració*, a cura de S. Beser.
6. CARLES RIBA: *Llengua i literatura*, a cura de J. Molas.
7. *Poesia catalana romàntica*, per J. Molas.
8. *Ideari d'Anselm Turmeda*, per J.-Ll. Marfany.
9. J. V. FOIX: *Cata'ans de 1918*, pròleg de J. Colomines.
10. GUERAU DE LIOST: *Poesia*, a cura d'A. Manent.
11. ROBERT ROBERT: *La Barcelona del vuit-cents*, a cura de J.-Ll. Marfany.
12. JOSEP M. CASTELLET: *Poesia, realisme, història*, pròleg de F. Vallverdú.
13. *Ideari d'Antoni de Capmany*, per E. Giralt i Raventós.
14. JOAN PUIG I FERRETER: *La dama enamorada*, pròleg de J. Costa.
15. J. CORTADA: *Catalunya i els catalans*, pròleg de J. Molas.
16. *Ideari de Marià Cubí*, per J. Berrio.
17. RAMON MUNTANER: *La croada de França contra e's catalans*, a cura de Ramon Sumoy.
18. *Ideari de Ramon Turró*, per J. Sempere.
19. *Poesia catalana de la Restauració*, per Joaquim Molas.
20. JOSEP CARNER: *Cop de vent*, pròleg de J. Sarsanedas.
21. GABRIEL FERRATER: *Teoria dels cossos*, pròleg de J. M. Castellet.
22. FERRAN SOLDEVILA: *Els catalans i l'esperit bel·licós*, pròleg de R. Tasis.
23. EUGENI D'ORS: *Nou Prometeu encadenat*, pròleg d'Enric Jardí.
24. *Poesia catalana medieval*, per Joan-Lluís Marfany.
25. JOSEP PIN I SOLER: *De les terres mediterrànies*, pròleg de Maria Solà.

Seguiran:

- El pensament il·lustrat*, per E. Moreu-Rey.
SALVADOR ESPRIU: *Primera història d'Esther*, pròleg de J. Molas.

**AAG-8
2329**



17am



Biblioteca de Catalunya

AAG-8-2329

Reg. *713.788*

Sig. *84*

BIBLIOTECA DE CATALUNYA



1000061606

Al llarg de la seva obra, Espriu ha anat esbossant un retaule de figures que formaran el quadre, cada vegada més complet, del seu univers, i a través d'aquest univers el contista —i més tard el poeta i el dramaturg— sabrà donar-nos la seva visió de la societat en què viu. El doble caràcter intel·lectual i popular de l'obra espriuana es polaritza entre Barcelona i Arenys, que l'autor anomena, en la seva imaginària toponímia, Lavínia i Sinera, respectivament. Les presents narracions, tres de les quals tretes d'"Ariadna al laberint grotesc", més la història de "Letizia" i dos contes de postguerra ofereixen al lector una de les tries més significatives de l'obra de Salvador Espriu.

edicions 62

barcelona

AA
23